Bhushundi Ramayanam Purvakhanda 021-030

भुशुण्डिरामायणम् पूर्वखण्ड ०२१-०३०

Document Information

Text title : Bhushundi Ramayanam Purvakhanda 021-030

File name : bhushuNDirAmAyaNam_pUrva_021-030.itx

Category : raama, bhushuNDirAmAyaNam

Location : doc_raama

Transliterated by : Vishal Pandey

Proofread by : Vishal Pandey

Description/comments : bhushuNDirAmAyaNam | pUrvakhaNDa | adhyAya 021-030||

Latest update : September 27, 2024

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 18, 2025

sanskritdocuments.org

भुशुण्डिरामायणम् पूर्वखण्ड ०२१-०३०

०२१. रामवत्सचारणलीलानुकथनं नाम एकविंशोध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।
माङ्गल्या चैव कौशल्या गोप्यो गोपाश्च मातरः ।
राजा दशरथश्चैव लक्ष्मणाद्यास्तथा सुताः ॥ १॥

सुखितश्चैव गोपालः सानुगस्तूर्णमाययुः ।
द्रुमपातरवं श्रुत्वा सर्वे सम्भ्रान्तचेतसः ॥ २॥

अकस्मात् कुत आराव इति चिन्तासमाकुलाः ।
त आगत्य गुणैर्बद्धं रामं तादृशमेव तम् ॥ ३॥

वृक्षस्तम्भस्थितं वीक्ष्य विस्मयं परमं ययुः ।
तत्रस्थाः बालकाः सर्वे मुहुरुच्चैर्बभाषिरे ॥ ४॥

अनेन कर्षता सूत्रं द्रुम उन्मीलितो जवात् ।
तच्छ्रुत्वा बालवचनं नैव श्रद्दधिरे जनाः ॥ ५॥

तद्दिनावधि रामोऽसौ विख्यातो द्रुमभञ्जनः ।
तं तथा विटपिस्तम्भबद्धं दृष्ट्वा तदाहसत् ॥ ६॥

उन्मोच्य रामं नृपतिश्चुचुम्ब प्रणयान्मुखम् ।
मैवं कुरुष्व राम त्वं कोमलाङ्गो महाश्रमम् ॥ ७॥

अनेन तव खेदेन भृशं खिद्यामहे वयम् ।
नवनीतस्तेयकरो मा भ्रमस्व गृहे गृहे ॥ ८॥

यत्तवेष्टं क्रीडनकं तत्तदत्रैव कल्पये ।
भ्रातृभिर्बन्धुलोकैश्च तथा परिजनैर्भृशम् ॥ ९॥

बाललीलारसं चक्रे रामो रमणकोविदः ।
एवं केलीरसासक्तो विस्मरन् पानभोजने ॥ १०॥

बालैः सह स चिक्रीडे भ्रातॄणां वर्द्धयन् मुदम् ।
हठेन माता माङ्गल्या क्रीडन्तं राममानयत् ॥ ११॥

शृङ्गारयामास हठात् तथैवापाययद्धठात् ।
एवं ते गोपसदने वर्द्धमानाः कुमारकाः ॥ १२॥

वत्सान् सञ्चारयामासुः सह गोपालबालकैः ।
सरयूतीरमासाद्य रत्नाद्रिमभितस्तथा ॥ १३॥

प्रमोदवनमासाद्य विचेरुरधिगोकुले ।
क्वचिद्वेणून् वादयन्तो गायन्तश्च तथा क्वचित् ॥ १४॥

क्वचिन्मुहुः कूर्दमानाः क्वचिन्नृत्यन्त एव च ।
क्वचिद् गोपालबालाभिः खेलन्तश्च परस्परम् ॥ १५॥

फलक्षेपैस्तथा केलीमाचरन्तं क्वचिच्च ते ।
बर्हिधातुविचित्राङ्गाः शुशुभुर्बालरूपिणः ॥ १६॥

कदाचित् सरयूतीरे वत्सान् चारयतामुना ।
ददृशे रावणहितो वत्सरूपो महासुरः ॥ १७॥

तं दर्शयन् लक्ष्मणाय हसन् रामो महाबलः ।
धृत्वापराभ्यां पादाभ्यां भ्रामयित्वा च भूरिशः ॥ १८॥

फलिनां बहुवृक्षाणामग्रेषु समपातयत् ।
तस्य निष्पततः कायो दशयोजनतोऽभवत् ॥ १९॥

सरय्वाः पुरतो मध्ये प्रत्यङ्गविततो महान् ।
वृक्षेभ्यः कम्पमानेभ्यः फलानि बहुशोऽपतन् ॥ २०॥

तान्यदुर्बालकाः सर्वे सुरमारणनिर्वृताः ।
एवं वत्सान् पाययितुं नद्यः पुलिन आगतः ॥

तत्रापश्यत् स्थितं रामो बकरूपं महासुरम् ॥ २१॥

तावत् स जग्रास जवेन रामं
तीक्ष्णेन तुण्डेन कठोरचित्तः ।
तस्याननेऽसौ ववृधे यथासौ
विदीर्णतुण्डो व्यसुतामुपाययौ ॥ २२॥

राममासाद्य ते प्राणसदृशं लक्ष्मणादयः ।

बालका मुमुदुः स्वाङ्गैः परिष्वज्य विसाध्वसाः ॥ २३॥

सुराश्च ते परमिकया मुदान्विताः
सुरद्रुमस्तबकभरैर्ववर्षिरे ।
अहो अहो रघुवररूपसागरो
हितप्रदो वत भुवि नः समागतः ॥ २४॥

इत्याश्चर्यचरित्राणि कुर्वन् रामः सहानुजः ।
विरेजे नितरां तत्र कल्याणगुणभाजनः ॥ २५॥

कदाचिद्वनवीथीषु खेलन्तो बालकैः सह ।
रामादयो विददृशुर्महासर्पं स्थितं पथि ॥ २६॥

कन्दराव्याप्तवदनं शैलकायं भुजङ्गमम् ।
दृष्ट्वा तस्यानने सर्वे विविशुः कन्दराधियः ॥ २७॥

रामो ज्ञात्वा महासर्पं व्यवर्द्धत तदोदरे ।
बालाश्च ते निर्गमिताः पाटयित्वोदरं बलात् ॥ २८॥

यावत् पापच्यमानास्ते न म्रियेरन् विषानलैः ।
कदाचिद्रामचन्द्रस्य जिज्ञासुर्विभुतां विधिः ॥ २९॥

हृत्वा निन्ये निजं लोकं वत्सान् बालांश्च लीलया ।
ऋते लक्ष्मणशत्रुघ्नभरतान् सर्वबालकान् ॥ ३०॥

रामोगवेषयाणस्तान् सरयूतीरमागतः ।
यदा चिरेण नापश्यन्मेने विधिकृतं तदा ॥ ३१॥

यथासौ वत्सपालानां वत्सानां च विशेषतः ।
रूपाणि स्वयमास्थाय जगाम व्रजमन्दिरे ॥ ३२॥

बन्धवो मातरस्तेषां विशेषात् स्नेहपुष्कलाः ।
रामवत्प्रीयमाणास्ते प्रमोदं परमं ययुः ॥ ३३॥

गावो वत्सान् विजिघ्रन्त्यो बालकांश्चैव मातरः ।
बभूवुस्तृप्तहृदया रामं दृष्ट्वा यथा तथा ॥ ३४॥

अन्येद्युरपि तान् वेधा जहार जनितस्मयः ।
रामश्चक्रे तथैवान्यान् स्वयन्तावत्स्वरूपधृक् ॥ ३५॥

एवं यावद्दशदिनमुभौ कर्माणि चक्रतुः ।

एको जहार गर्वेण ससृजेऽन्यो निजेच्छया ॥ ३६॥

ततोऽतिविस्मयं प्राप्य वेधाः सञ्जातसम्भ्रमः ।
एकादशेऽह्नि पदयोरपतज्ज्ञातकौतुकः ॥ ३७॥

स दण्डवत्प्रणिपतितस्तदग्रतो
ज्ञात्वा रामं जातमुदग्रविक्रमम् ।
अस्तौत् स्तवैः सञ्जनितातिहर्षो
भक्त्या युक्तो भूरिभाग्यं च जानन् ॥ ३८॥

ब्रह्मोवाच ।
नमामि ते राम पदारविन्दं
भक्त्या लभ्यं भक्तिहीनैरचिन्त्यम् ।
स्वरूपशक्त्यैव मुदं वितन्वन्
विक्रीडमानो जयसे सुरान् रणे ॥ ३९॥

किं वर्णनीयो महिमा तवेश्वर श्री
र्यत्पदाम्भोजयुगेऽस्ति किङ्करी ।
यतो गिरः सह मनसा सन्निवृत्ता
यं न स्पृशेद् भूरिसिद्धोऽपि योगः ॥ ४०॥

तस्मै नमस्ते त्रिदशप्रियार्थं
कृतावताराय निरीहणाय ।
स्वमायया मोहितविष्टपाय
स्वसाक्षिणे सेवकवत्सलाय ॥ ४१॥

ममापराधस्तव वत्सहर्तुः
क्षन्तव्य एषोऽतितरां रमेश ।
अजानतो बालकस्यापराधं
यथैव माता क्षमते मिट्टुरीषम् ॥ ४२॥

न ज्ञायते महिमा बालकस्य
ब्रह्मस्वरूपस्य हरेर्मयापि ।
अगोचरो वेद वेदाङ्गिरा सः
स्वयं त्वपायः परिदर्शनीयः ॥ ४३॥

त्वं प्रार्थितः सुरनैर्दशवक्त्रविघ्नै

स्तन्निग्रहाय जनिमाप नरेन्द्रगेहे ।
जातोऽधुना विहरसीति मया प्रतीतं
स्वेच्छाविलासभवनाविनयं क्षमस्व ॥ ४४॥

यत्त्वं पुराणमुनिभिर्बहुधारणाद्यैः
स्वात्मैकयोगनिपुणैर्नितरां दुरापः ।
तत्के वयं निजगृहार्तिधरा वराकाः
श्रीराघवेन्द्र भवतो महिमानमाप्तुम् ॥ ४५॥

यन्नो मनोरथभराय भवावतीर्णो
प्रमुद्वनाद् भुवननाथ समूहनाथ ।
तत्ते रमा विहरणे क्वचिदन्तरायो
माभूत् कदाचिदिति सन्ततमर्थये त्वाम् ॥ ४६॥

लोकमातापि भवतोऽनुकूलानि करोतु सा ।
यथा त्वमत्र भुवने चिराय विहरिष्यसि ॥ ४७॥

निजैः पदैस्तीर्थमयानि कुर्वन्
स्थलानि गङ्गाजलसम्मितानि ।
स्ववीर्यगुप्तो विचरन् धरण्यां
धनुर्द्धरः क्षपयन् दुष्टसङ्घान् ॥ ४८॥

चिरमेध चिरं वर्द्ध चिरमास्व महीतले ।
चिरं कुरु चरित्राणि पालयन् धर्मगोद्विजान् ॥ ४९॥

नमः पुरुषवर्याय पूर्णाय परमात्मने ।
अदृश्यायाप्रमेयाय निर्गुणाय गुणात्मने ॥ ५०॥

नमः श्यामाय रामाय रामाय वनमालिने ।
परमानन्दरूपाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ ५१॥

नमोजगद्विधरणविष्टिसेतवे
प्रकाशिने श्रुतिगणगोचरात्मने ।
स्वमायया विरचितलोकसाक्षिणे
अमायिने स्वचितिसुखात्मने नमः ॥ ५२॥

इत्यभिष्टूय तं देवं पुरुषाकृतिमच्युतम् ।
विधिः पदोः पतित्वास तं प्रोवाच सतां पतिः ॥ ५३॥

श्रीराम उवाच ।
गच्छ ब्रह्मन् निजं लोकं स्वकार्यं प्रतिपादय ।
एवं मूढधिया कर्म कुर्वन् मूढयते बुधः ॥ ५४॥

मा कुरुष्वात्र सन्देहं नित्यो मम परिच्छदः ।
अर्वाग्भिः कालमायाद्यैरुपहन्तुं न शक्यते ॥ ५५॥

अस्योपघातो न भवेत् कदाचित्
समूढरूपस्य परात्मकस्य ।
सतस्त्रिलोकीविभवातिगस्य
मदीयलोकस्य चिदात्मकस्य ॥ ५६॥

अहं च यत्रैव निजस्वरूपतः
करोमि दिव्यं रमणं स्वसाधुभिः ।
न तत्र माया न च कालविक्रमो
न लोकपालस्य तव प्रवेशः ॥ ५७॥

विभवोऽस्य ह्यनाद्यन्तः सच्चिदानन्दलक्षणः ।
तत्राप्ययोध्यासम्बन्धी प्रकरस्तु मदात्मकः ॥ ५८॥

त्रैलोक्यनाशेऽपि न नश्यति क्वचित्
तदुद्गमेनोद्गमनं दधाति न ।
नित्योऽयमानन्दपुरोपरिच्छदः
प्रमोदवल्लीवनकेलिनो मम ॥ ५९॥

अस्यैव साकेतपुरस्य नित्यशः
समन्ततः पञ्चमुखास्त्रिलोचनाः ।
ब्रह्माहरिश्चात्र गदासिचक्रभृत्
प्रत्यन्तभूरक्षणकारिणोऽभवन् ॥ ६०॥

कोटिब्रह्माण्डविधयः कोटिब्रह्माण्डशङ्कराः ।
कुर्वन्ति रक्षणं चास्य कोटिब्रह्माण्डविष्णवः ॥ ६१॥

यत्राहं क्रीडनं कुर्वे साकेतपरितो वने ।
तस्यैव रक्षकाः सर्वे त्रिदशाः सेवका मम ॥ ६२॥

इत्युक्त्वा स्वस्य लोकस्य महिमानं रघूत्तमः ।
विसृज्य वेधसं सायं स्वगृहान् समुपाययौ ॥ ६३॥

अग्रे कृत्वा तार्णकं चक्रवालं
सलक्ष्मणः सहभरतः सशत्रुजित् ।
सायं गोकुलमनयद्रघूत्तमो
बभौतरां पशुपतिबालसङ्गतः ॥ ६४॥

तमायान्तमनुश्रुत्य वेणुवादनलक्षितम् ।
द्रष्टुं गोकुलनार्यस्ताः प्रेमपूर्णाः समुद्ययुः ॥ ६५॥

माङ्गल्या चैव कौशल्या दायिनी राजभाजनम् ।
अग्रे समुपतस्थुस्तान् सुमित्राकेकयीयुता ॥ ६६॥

कृत्वा नीराजनं तेषां कुमाराणां मुहुर्मुहुः ।
स्वं स्वं निर्मञ्छयाञ्चक्रुः प्रेमसन्दोहविह्वलाः ॥ ६७॥

भुशुण्ड उवाच ।
कथं स राजेन्द्र सुतोऽत्युदार
श्चकार रामः पशुपालकृत्यम् ।
एतन्मनः संशयमात्र (मत्र ?)जातं
सञ्छेत्तुमर्हस्यमराधिनाथ ॥ ६८॥

ब्रह्मोवाच ।
न गावस्ताः श्रुतयः सर्वरूपाः
न ते वत्साः एकदेशः श्रुतीनाम् ।
न ते गोपा गुरवस्ते किलार्या
न ता नार्यो भक्तयस्तास्तु मूर्ताः ॥ ६९॥

तेषां मध्ये परब्रह्म रामश्चित्सुखविग्रहः ।
रमते स्वानुभावेन कृतार्थानां विशेषतः ॥ ७०॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्म भुशुण्डसंवादे रामवत्सचारणलीलानुकथनं नाम एकविंशोध्यायः ॥ २१॥

७०/८४४

०२२. इन्द्रमानभञ्जनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।
कदाचिदिन्द्रयजनं कर्तुं नृपतिरुद्यतः ।

तथैव चान्वमोदन्त प्राप्ताः सर्वे द्विजातयः ॥ १॥

रामस्तदेव यजनं कर्तुमुद्यतमीश्वरम् ।
उवाच वदतां श्रेष्ठो निजमाहात्म्यवर्द्धनः ॥ २॥

राम उवाच ।
तात त्वया मखाः सर्वे कृताः सर्वेऽपि वैदिकाः ।
अश्वमेधादयो मेध्याः सत्रान्ता दीर्घसत्रकाः ॥ ३॥

विधिना च सुसम्पन्ना सुहुता बहुदक्षिणाः ।
वहृत्त्विजो बहुगुणा बहुगोद्विजभोजनाः ॥ ४॥

बहूत्सृष्टा लब्धपशुका ब्रह्मणापि सुदुष्कराः ।
ते त्वया रचिता यज्ञा पालिताश्च विशेषतः ॥ ५॥

अधुना वैष्णवं कर्म कुरु प्रियसुखावहम् ।
येनानुष्ठीयमानेन परो धर्मो विवर्द्धते ॥ ६॥

यस्य क्रियाखिला श्रौती कलां नार्हति षोडशीम् ।
कुरु गोविप्रवर्याणां वैष्णवानां विशेषतः ॥ ७॥

पूजां सुमहतीं राजन् वासोलङ्कारभोजनैः ।
इयं च सरयू तोरे दीप्यतां दिव्यदीपकैः ॥ ८॥

रत्नाद्रिश्च पुरस्यास्य पूजनीयोऽखिलेष्टदः ।
यत्र गावश्च गोपाश्च सततं सुखमासते ॥ ९॥

हरित्तृणमयः शैलो गुल्मवीरुल्लताकुलः ।
अर्चनीयोऽयमतुलैर्वासोभिर्भोजनैस्तथा ॥ १०॥

वलिभिर्दीपदानैश्च संविधाभिश्च भूरिशः ।
अर्चनीया द्विजा गावो गोपा गोप्यश्च वैष्णवाः ।
दीना आढ्या नरा नार्यो देवता सकला इमाः ॥ ११॥

इत्युक्तो दशरथभूपतिः सुतेन
सन्तुष्टोऽधिकतरधर्मविष्णुगीत्या ।
ओमुक्त्वा सुरपतियागसंविधास्ता
विष्ण्वर्थं व्ययमुपचक्रमे विधातुम् ॥ १२॥

बह्वीभिः संविधाभिः स ब्राह्मणान् समपूजयत् ।

सुरभीर्वैष्णवांश्चैव गोपान् गोपीश्च गोकुले ॥
महान्तमुत्सवं चक्रे वलिपूजादिनाद्भुतम् ॥ १३॥

सरयूदीपराजीभिः परिवार्य व्यरोचयत् ।
द्रुमान्नीराजयामास प्रमोदवनवासिनः ॥ १४॥

अलङ्कारैश्च वासोभिर्मण्डितान् फलपादपान् ।
पटहैर्दुन्दुभीभिश्च भेरीभिश्च मृदङ्गकैः ॥ १५॥

अनादयन् दिशः सर्वास्तस्मिन् विष्णुमहोत्सवे ।
स्वयं चाभूषितो राजा परमोत्सवनिर्वृतः ॥ १६॥

माङ्गल्या चैव कौशल्या गोपगोपीजनैर्वृता ।
आत्मानं भूषयाञ्चक्रे सुखिता वैष्णवे मखे ॥ १७॥

रामश्च लक्ष्मणश्चैव भरतश्चैव शत्रुहा ।
मातृभिर्भूषिता भूरि द्विजेभ्योऽदुर्महाधनम् ॥ १८॥

एवं समापयाञ्चक्रे महता सम्भ्रमेण सः ।
राजा दशरथो यागं वैष्णवं धर्ममुत्तमम् ॥ १९॥

श्रुत्वा यागस्य विहतिं शक्रो रोषसमावृतः ।
गोपोपजनपीडार्थं मूढभावान्मनो दधौ ॥ २०॥

परब्रह्मस्वरूपं तं रामं कारणमानुषम् ।
अवतीर्णमविज्ञाय पीडयामास गोकुलम् ॥ २१॥

साकेतं च वनं चैव गोकुलं च निकेतनम् ।
समाच्छाद्य स्थिता मेघाः शक्रेण प्रेषितास्तदा ॥ २२॥

कालजीमूतसङ्घाताः साडम्बरमुपस्थितम् ।
आकालिकं च विज्ञायाज्ञासीद्राजा हरे रुषम् ॥ २३॥

ततस्तेऽकालजलदा मुशलासारवर्षिणः ।
रुरुधुर्गोकुलं सर्वं चण्डवातप्रचोदिताः ॥ २४॥

प्रचण्डवातप्रकरानुपातिता
महाघनाऽऽसारभराः सविद्युताः ।
वर्षोपलैः पीडितसर्वगोधना
बभूवुरुद्वेगकरा महीपतेः ॥ २५॥

एवं यावत्त्रिदिनमपतद् गोकुले भूरिवृष्टि
र्विद्युत्पातैः खरजवमरुत्सन्ततं वर्षपातैः ।
अत्यार्तं तद्व्रजपुरमभूत् कं व्रजामः शरण्यम् ।
क्रुद्धे चेन्द्रे दशरथनृपोऽप्यास पीडासचिन्तः ॥ २६॥

एवं प्रजानां सङ्क्लेशं ज्ञात्वा रामोऽखिलप्रभुः ।
मेघावरोधकं नाम निजछत्रमथाग्रहीत् ॥ २७॥

छत्रं ततं विंशतियोजनात्मकं
सुरक्षकं तोयमुचां समूहतः ।
दृढं न चाभज्यत विद्युदादि
महाश्मसम्पातजवैः सुरेरितैः ॥ २८॥

एवं यावत्पक्षसमाप्तिरासीत्
तावत्तस्थौ छत्रमासाद्य लोकान् ।
पक्षस्यान्ते व्यर्थरोषोऽधमोऽभू
दिन्द्रो ज्ञात्वा देवदेवस्य शक्तिम् ॥ २९॥

ततः स वारिदव्यूहं वारयामास वासवः ।
रामचन्द्रानुभावेन संहत्याखिलवैभवैः ॥ ३०॥

अथाभ्ययाद्राघवेन्द्रं शरण्यं
स्वर्गस्येशो भूरिजातापराधः ।
सस्वर्धेनुः सामरः सेभराजो
रामक्रोधे स्वाशुभं शङ्कमानः ॥ ३१॥

स प्रमोदवने गत्वा रामं कमललोचनम् ।
अग्रहीत् पादयोस्तूष्णीं शरणार्थी शरण्ययोः ॥ ३२॥

रामो ज्ञात्वा मघवासौ विशक्ति
र्मामभ्येत्य स्वाच्च माधावयिष्यन् ।
उत्तिष्ठेन्द्रेत्येवमाज्ञां चकार
प्रोत्थायासौ भूरि तुष्टाव रामम् ॥ ३३॥

देव क्षमस्व मम पातकमेतदेव
ज्ञातो भवान् न परमो यदिहावतीर्णः ।

रामः स्वयं स भगवान् अखिलांशमूल
भूतः पुराणपुरुषः पुरुषोत्तमस्त्वम् ॥ ३४॥

तस्मै नमोऽस्तु भवते पुरुषोत्तमाय
विद्यापि यं स्पृशति नैव महामुनीनाम् ।
स त्वं क्षमस्व भुवनेश ममापराध
मज्ञस्य तावकमहिम्नि महात्पबुद्धेः ॥ ३५॥

भक्तिं निजां वितर नाथ यथाविशुद्ध
स्त्वत्पादमूलमधुना शरणं व्रजामि ॥ ३६॥

नमस्ते ब्रह्मरूपाय पुरुषाय महात्मने
त्वामाश्रितानामशुचस्त्वया संरक्षितात्मनाम् ॥ ३७॥

जानाति यस्ते महिमानमीश
गुरुप्रसादेन विशुद्धचित्तः ।
तस्मै त्वमादर्शयसि स्वरूपं
सच्चिन्मुखं स्वानुभवैकगम्यम् ॥ ३८॥

इत्थं संस्तूय देवेन्द्रे सुरभिर्जातसम्भ्रमा ।
अस्तौषीज्ज्ञातमहिमा राममीशं परात्परम् ॥ ३९॥

सुरभिरुवाच ।
वत तव महिमानं गोचरीकर्तुमीशा
न खलु विधिशिवाद्याः कोऽयमिन्द्रो वराकः ।
कृतमिममपराधं मार्ष्टुमभ्यागताहं
तव चरणसरोजे राम निर्मञ्छनं स्याम् ॥ ४०॥

तव पद मनवद्यं भाति गोलोकतोऽर्द्धं
सुविमलमतिमृत्यु ब्रह्मरूपं पुराणम् ।
जनकनृपतिपुत्र्या सन्ततं सेव्यमानः
शुभगुणनिलयस्त्वं भ्राजसे यत्र नित्यम् ॥ ४१॥

दशरथनृपसूनो श्रीपते श्यामवर्ण
प्रणयरसपयोधे राम हे राघवेन्द्र ।
सपदि चरणयोस्ते पातितात्मानमेनां
कृपय कृपय शश्वन्मां निजैकान्तदासीम् ॥ ४२॥

श्रवणयुगनिपेयं तावकं राम नाम
क्षितितलमवतीर्यानन्तचारित्रजुष्टम् ।
सततमनुगृहाण स्वाङ्घ्रिसेवाभिलाषं
निजपदमतिमायं देहि मे राजसूनो ॥ ४३॥

नमस्ते ब्रह्मरूपाय नित्यानन्दमयाय च ।
स्वानामभयदानार्थमवतीर्णाय राघव ॥ ४४॥

इति स्तुत्वा परं देवं स्नेहस्नुतपयोधरा ।
तूष्णीं बभूव सा धेनुस्तवकं कर्तुमक्षमा ॥ ४५॥

इन्द्रस्तस्यास्तनोद्भूतैः पीयूषैः शीतलामलैः ।
स्नापयित्वा प्रभुं रामं प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥ ४६॥

निरुद्धवाष्पनयनः प्रणयोद्रेककातरः ।
कृतभक्तिरनुज्ञातः सधेनुः स्वपदं ययौ ॥ ४७॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे इन्द्रमानभञ्जनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२॥

४७/८९१

०२३. गोपीवरदानं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।
ततस्ते प्रौढवयसः कुमारा मधुरत्विषः ।
धेनुपालनसोत्कण्ठा आसन् रामपुरोगमाः ॥ १॥

रामः परमधर्मात्मा गवेन्द्रसदने वसन् ।
धेनूः सम्पालयामास जनयन् गोकुले मुदम् ॥ २॥

गावस्तु ताः पाल्यमाना रामेण नयनोत्सवाः ।
बभूवुः प्रीतमनसस्तदेककृततुष्टयः ॥ ३॥

तासां चित्तं समभवद्रामैकाश्रयसंश्रयम् ।
चारणे दोहने ह्वाने बोधने सान्त्वने तथा ॥ ४॥

रामहस्ताम्बुजस्पर्शमुधासन्तोषनिर्वृताः ।
नान्यं प्रतीयुस्ता गावो गोपराजस्य गोकुले ॥ ५॥

रामः पालयमानस्ता नवत्यर्बुदकोटिगाः ।
शुशुभे राज्य (ज ?)वेषेण त्रैलोक्यस्यापि मोहनः ॥ ६॥

अथ प्रातः समुत्थाय मातृभिः कृतमण्डनः ।
आश्रितः सानुजो रामश्चचाल व्रजतो वनम् ॥ ७॥

गावः पुरस्कृत्य स जातदोहनाः
शृङ्गारवेशी मधुराकृतिं दधत् ।
गोपैस्तथा भ्रातृभिरात्तवेणुको
ययौ वनस्याभिमुखं वनप्रियः ॥ ८॥

स दिव्ये सरयूतीरे प्रसार्य निजगोधनम् ।
हरित्तृणं चारयाणः शुशुभे राज्य (ज ?)वेषभूत् ॥ ९॥

स कुर्वन् विविधा लीला गोपालैः समनुव्रतैः ।
वनाद्वनान्तरे गच्छन् मुमुदे केलिपण्डितः ॥ १०॥

जलक्रीडां क्वचित्कुर्वन् स्थलक्रीडां तथा क्वचित् ।
क्वचिद्धसन् क्वचिद् गायन् क्वचिद् वेणुरवं दधत् ॥ ११॥

क्वचिदन्योन्यकं कुर्वन् वयस्यैर्मल्लकर्म च ।
क्वचिद् द्रुमच्छायतले शयानः पुरुषोत्तमः ॥ १२॥

वीज्यमानः सेव्यमानः पादसंवाहनादिभिः ।
एवं स्वानां मुदं तन्वन् रेमे प्रमुदकानने ॥ १३॥

कदाचित् सरयूतीरे दिव्यमाम्रवनं महत् ।
श्रुत्वा जगाम तत्रैव लोलास्वच्छन्दमानसः ॥ १४॥

तत्र कश्चित् खरो नाम राक्षसेन्द्रो हि गर्वितः ।
महाबलो महाकायश्चुक्षुभे श्रुतकाहलः ॥ १५॥

प्रगायतां चालयतां च नृत्यतां
श्रीराघवेन्द्रानुगबालकानाम् ।
श्रुत्वा महान्तं रवमुत्पफाला
सुरः खराकारधरः सुदारुणः ॥ १६॥

स आगत्यामिलद्वेगाल्लक्ष्मणेनामितौजसा ।
मल्लकेलिं वितन्वानो युयुधे बलगर्वितः ॥ १७॥

लक्ष्मणस्तमुपादाय पश्चात्पादद्वयेन च ।
शिलायां पातयामास विगतासुरभूत्ततः ॥ १८॥

लक्ष्मणेन हते तस्मिन् रासभाकारराक्षसे ।
पुष्पवृष्टिं ददुर्देवा जयेति च गिरं मुदा ॥ १९॥

ततो रामः प्रसन्नात्मा सर्वा धेनूः कृताशनाः ।
पानार्थं सरयूं निन्ये प्रमोदवनपार्श्वतः ॥ २०॥

तस्याः सरय्वाः सुरसं महाकृष्णाहिदूषितम् ।
पीत्वा ता मूर्छिता भूत्वा गावः पेतुर्महीतले ॥ २१॥

हस्तस्पर्शेन रामोऽपि कृत्वा तासां गवां सुखम् ।
महता घोरयुद्धेन कृष्णाहिं निरवारयत् ॥ २२॥

ततः प्रभृति स व्यालमर्दनः कीर्तितो बुधैः ।
कदाचित् प्रातरशनमकृत्वैव रघूद्वहः ॥ २३॥

गतो गोचारणार्थाय भ्रातृभिर्बान्धवैः सह ।
तत्र सङ्क्षुधितो रामः प्रेषयामास बालकान् ॥ २४॥

अन्नार्थं सरयूतीरे यजमान द्विजाश्रमे ।
यजन्ते यत्र मुनयो ज्योतिष्टोमादिभिर्मखैः ॥ २५॥

ब्राह्मणाः कर्मनिपुणाः प्रमोदवनवासिनः ।
गत्वा तेषां यज्ञवाटं बालकाः रामचोदिताः ॥ २६॥

अन्नमभ्यर्थयाञ्चक्रुः स्वयं च क्षुधिता भृशम् ।
नोत्तरं ते ददुस्तेभ्यो यज्ञकाण्डक्रियाकुलाः ॥ २७॥

न वा ते नेति चैवोचुर्ब्राह्मणा जातमन्यवः ।
ततो निराशा भूत्वा ते रामस्य सविधे गताः ॥ २८॥

न नो ददति विप्रास्ते याचिता अपि भोजनम् ।
रामः स्मित्वाऽभवत्तूष्णीं तावत्तेषां द्विजन्मनाम् ॥ २९॥

पत्न्यो बह्वन्नमादाय रामसन्दर्शनोत्सुकाः ।
आययुः परमाह्लादाद् वार्यमाणा अपि प्रियैः ॥ ३०॥

तासां रामो दृष्टिसुखं महद्विश्लेषतापहम् ।
कालेन चात्मसायुज्यं सम्बन्धात् प्रेयसामपि ॥ ३१॥

कदाचित् कानने रामो ज्वलन्तं दावपावकम् ।
ययौ संरक्षणार्थाय स्वानां व्रजजनौकसाम् ॥ ३२॥

कदाचिद् गोपतिं रामो माङ्गल्यायाः पतिं विभुः ।
नीतं यमेन संस्नेहादानयत् सकलेश्वरः ॥ ३३॥

यमस्तं पूजयामास तुष्टाव विविधैस्तवैः ।
गृहीत्वा गोकुलेन्द्रं तं रामो गोकुलमाविशत् ॥ ३४॥

एवं स लोकपालानामैश्वर्याभिमतिं हरन् ।
विजह्रे भूरिविभवः प्रमोदविपिनान्तरे ॥ ३५॥

तत्प्रमोदवनं रेजे सर्वर्तुसुखसंयुतम् ।
तत्प्रमोदवनं रेजे सर्वर्तुसुखसंयुतम् ।
रामप्रभावतो नित्यं साक्षाल्लक्ष्मीनिकेतनम् ॥ ३६॥

तत्रत्या गोपनार्यस्ता रामप्रेमपरायणाः ।
आसन्निरुद्धहृदया वश्यमन्त्रावृता इव ॥ ३७॥

रामस्य सौन्दर्यमनङ्गकोटिभि
दुरापमाभीरवधूमनः सुखम् ।
विलोक्य रामास्त्रिषु लोकेषु
मुग्धा बभूवुरुच्चैवरहाकुलान्तराः ॥ ३८॥

आभीरवनिताः सर्वा रामदर्शनविह्वलाः ।
तमेव चैवं गायन्त्यो बभूवुः कामपीडिताः ॥ ३९॥

काश्चित्तु विलपन्त्योऽन्या धावन्त्यः काममोहिताः ।
पश्यन्त्यो विहसन्त्योऽन्या बभूवुर्मत्तमत्तवत् ॥ ४०॥

तासां विरहदुःखं तन्निवर्तयितुमुत्सुकः ।
रामसम्प्राप्तिसिद्ध्यर्थं दुर्वासामन्त्रमादिशत् ॥ ४१॥

मन्मथादिं राममन्त्रमात्रेयात् प्राप्य गोपिकाः ।
साधयामासुरत्युग्रव्रतबन्धेन पीडिताः ॥ ४२॥

शीतवातातपक्लेशं सहमाना व्रजाङ्गनाः ।
मन्त्रमाराधयाञ्चक्रुः प्रियसम्प्राप्तिहेतवे ॥ ४३॥

व्रतदुःखं विलोक्यासां फलरूपो रघूद्वहः ।
स्नातानां सरयूतीरे वरदानार्थमाययौ ॥ ४४॥

ता मन्त्रसाधनरतास्तपस्नानादिकर्शिताः ।
उवाच रघुशार्दूलः स्मरबाणैर्विमोहयन् ॥ ४५॥

श्रीराम उवाच ।
किमर्थं दुश्चरं घोरं तपः कुरुथ कन्यकाः ।
नोचितं कोमलाङ्गीनां भवतीनां सुमध्यमाः ॥ ४६ ॥

एषा वृत्तिर्मुनीनां हि कार्मिकाणां द्विजन्मनाम् ।
भवन्त्यः कमलातुल्याः किमिच्छथ मृगेक्षणाः ॥ ४७॥

यत् त्रैलोक्ये स्थितं वस्तु तदहं दातुमागतः ।
भवतीनां ततः कष्टं दृष्ट्वा प्रक्षुभितान्तरः ॥ ४८॥

गोपकन्या ऊचुः ।
त्वं नः परं प्रार्थनीयः कोटिकन्दर्पसुन्दरः ।
स्मितमाधुर्यमात्रेण मोहयन् हृदयानि नः ॥ ४९ ॥

त्वत्तोधिकं फलं राम त्रैलोक्येऽपि न दृश्यते ।
त्वमेव सर्वकल्याणमूलभूतो रघूद्वहः ॥ ५० ॥

दासीनां किङ्करीणां नः पूरयस्व मनोरथम् ।
त्वमेव वरदश्चैव वरश्चैव प्रियोत्तम ॥ ५१ ॥

रामोवाच ।
भवतीनां न सुखाय वरोऽयं प्रतिभाति मे ।
नाहमन्याङ्गनासक्तः प्रतिज्ञा विदिता मम ॥ ५२ ॥

स्वात्मानन्दैकनिरतः सर्वस्याहं सुदुर्लभः ।
मदङ्गसङ्गिनी या श्रीः सा मां जानाति नित्यशः ॥ ५३ ॥

तस्याः संराधनं कृत्वा मामवाप्स्यथ कालतः ।
इत्युक्त्वा जानकीमन्त्रं तासामाचष्ट राघवः ॥ ५४॥

दुर्वाससं सुतं लब्ध्वाऽऽराधयाञ्चक्रुरङ्गनाः ।
त्वरितं सा ततः सीता प्रसादमकरोन्निजम् ॥ ५५॥

निजस्येष्टं वरं रामं ताभ्योऽदाद् व्रततोषिता ।

एवमाराध्य सीताया वरं लब्ध्वा व्रजाङ्गनाः ॥ ५६॥

सीतावेशधराः सर्वा राममासाद्य निर्वृताः ।
ताभिः सह ततो रामश्चक्रे केलीं मनोहराम् ॥ ५७॥

निजप्रियाया वशगः सर्वासां प्रीतिमावहत् ।
एकोऽपि बहुधा कृत्वा रूपाणि रसपोषकः ॥ ५८॥

प्रमोदकानने रेमे कामीव प्रणयाकुलः ॥ ५९॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे गोपीवरदानं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३॥

५९/९५०

०२४. केलिवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।
परार्द्धस्मरलावण्यं बिभ्रत् सुन्दरविग्रहः ।
कामिनीनां कामरसं पोषयन् राघवो बभौ ॥ १॥

सीतयार्द्धाङ्गसङ्गिन्या सह केलिरसं दधत् ।
ज्योत्स्नया चन्द्रवद्रामो रेजे नक्षत्रमण्डले ॥ २॥

मुग्धानां गोकुलस्त्रीणां जानक्याविष्टचेतसाम् ।
समूहं रसयन् रामो बभाराकृतिसौष्ठवम् ॥ ३॥

यन्नेति नेतीति वदन्ति वेदाः
ब्रह्मादयो यन्न लेभुस्तपोभिः ।
तत्त्वं परं तच्छ्रुतिमूर्ध्वमृग्यं
व्रजाङ्गनाभिः करयोर्गृहीतम् ॥ ४॥

गुञ्जाहारं दधदुरसिलसच्छीर्षमायूरचन्द्रो
वेणुं बिम्बोष्ठदलकलितं बिभ्रदापूर्णनादम् ।
स्निग्धा च श्रीर्नट इव लसद्वेश सौन्दर्यसारो
बिभद्रामः प्रमुदविपिनं वल्लवीर्मोदयानः ॥ ५॥

द्विपरार्द्धावसानेऽपि नित्यं क्रीडति राघवः ।
नान्तोऽस्य नित्यलीलानां स्वानन्दरसरूपिणः ॥ ६॥

राघवो मोदयन् गोपीस्ता एव सपरिच्छदाः ।
एवं योगी वै रमते रामो रमयतां वरः ॥ ७॥

निर्विकारो ब्रह्मणोऽपि प्रतिष्ठा परमास्पदम् ।
नास्य कामेन कोपेन लोभेन च महात्मनः ॥ ८॥

मनोविकारः समभूद्यथा संसिद्धियोगिनः ।
इत्येवं रामदेवस्य बाललीलां शृणोति यः ॥ ९॥

अथाहमभिधास्यामि रामरासं मनोहरम् ॥ १०॥

अदृश्यं यत् सुरेन्द्राद्यैश्चकार रघुपुङ्गवः ।
कोटिकन्दर्पलावण्यविजयी रघुपुङ्गवः ॥ ११॥

रामकण्टकरूपांश्च महादैत्यानजीहनत् ।
तेषां वधेषु संविघ्नं सहसा विनिवारयन् ।
महावीरो रामचन्द्रश्चकारातीव विक्रमम् ॥ १२॥

रमणमनुदिनं यो रामचन्द्रस्य पूर्णं
प्रणतमतिरधीते मानवो रामभक्तः ।
स भवति शिवतुल्यो रामभक्त्या प्रपूर्णः
परमसुखनिमग्नश्चिन्मयानन्दरूपः ॥ १३॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे केलिवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४॥

१३/९६३

०२५. रामरासो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

भुशुण्ड उवाच ।
श्रुत्वेदं रामचन्द्रस्य कौमारचरितं मम ।
मनः शीतलतामेति यद्वत् पीयूषधारया ॥ १॥

दत्त्वा वरं गोपिकानां नित्यमात्मप्रदं विधे ।
यच्चकार रघुश्रेष्ठस्तन्नः शंसितुमर्हसि ॥ २॥

चीर्णव्रतानां विप्राणां दण्डकारण्यवासिनाम् ।
यथा वरं ददौ रामस्तथा मे वद विस्तरात् ॥ ३॥

द्विपरार्धान्तेऽपि नित्यं सहजानन्दलोकगः ।
रासं चकार रामाभिः परमैश्वर्यभावितः ॥ ४॥

तत्रापि दिव्यरासे तु यानि यानि शुभानि च ।
चक्रे रासचरित्राणि तानि मे कथय प्रभो ॥ ५॥

एकपत्नीव्रते स्थित्वा सत्यं लोपितवान्न च ।
बहुकान्तारतिं दृष्ट्वा तथा न द्वेष्टि जानकी ॥ ६॥

तदेतत् कथयास्माकं रामचारित्रमद्भुतम् ।
शृण्वतो मे महान् हर्षो रोमभेदश्च जायते ॥ ७॥

गद्गदश्च तथा कण्ठे चित्तस्यैव च निर्वृतिः ।
अहो धन्या अमी देवा मदङ्गविनिवासिनः ॥ ८॥

ये पिबन्ति शुभं नित्यं रामचन्द्रकथामृतम् ।
धन्योऽहं कृतकृत्यश्च तिर्यग्योनिगतोऽपि सन् ॥ ९॥

यत्पिबाम्यमृतं ब्रह्मन् भवद्वदनविच्युतम् ।
ब्रह्मोवाच ।
अहो परिणता बुद्धिस्तव सम्यग्विभाति मे ॥ १०॥

पुनः पुनः प्रश्नयसि यद्राराघवपतेः कथाम् ।
वक्षाम्यहं तु वक्तव्यमवक्तव्यं कदाचन ॥ ११॥

गोपनीयं शुकेनापि यद् योगीन्द्रेण धीमता ।
कथामृतैककुण्डस्य चत्वारो रक्षका वयम् ॥ १२॥

अहं शुकश्च शेषश्च तथा देवी तु जानकी ।
न ब्रूमः सकलं तत्तु गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ १३॥

वाचकान् घातयिष्यामि मातृजारप्रसङ्गवत् ।
अधिकारिणमालोक्य कथञ्चित् कथयामहे ॥ १४॥

पञ्चाधिकारिणोऽप्यत्र षष्ठो नैवोपलभ्यते ।
त्वमण्डजौत्तरेयश्च धरणी च पतिव्रता ॥ १५॥

सौमित्रेयश्चोर्ध्वरेता तथा मारुतनन्दनः ।
तुभ्यं मया समाख्याता कल्पेकल्पे युगे युगे ॥ १६॥

राममायाप्रभावेण पुनर्विस्मृतवानसि ।

शुकेन चौत्तरेयाय रामचारित्रमीर्यते ॥ १७॥

इहैव शुद्धसत्त्वाय गोलोके प्रेमभागिने ।
पुनश्च भगवान् शेषो व्याचष्टे धरणीं प्रति ॥ १८॥

लक्ष्मणाय तथा देवी जानकी प्रत्युवाच ह ।
तच्छ्रुत्वा सकलं प्रोक्तं लक्ष्मणेन हनूमते ॥ १९॥

पञ्चेमाः संहितास्तत्र सङ्क्षेपेण शृणु द्विज ।
भौशुण्डी परमेयं षड्विंशत्साहस्रमीरिता ॥ २०॥

चत्वारिंशत्सहस्रं तु लक्षमात्र मुदीरितम् ।
हनुमत्संहितालक्षं वायुलोके विराजते ॥ २१॥

समुच्चयस्तु पञ्चानां मयोक्ता ब्रह्मसंहिता ।
इत्येवं रामचरितं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ २२॥

प्रतिकल्पं प्रतियुगं अन्यदन्यद् विभाव्यताम् ।
नान्तस्तस्य चरित्राणां कल्पकोटिशतैरपि ॥ २३॥

किञ्चित् समाधावालोक्य शृणु पुत्र निगद्यते ।
यत्पृष्टं तु त्वया गोपीरामयोः क्रीडनं परम् ॥ २४॥

तत्सुगोप्यं कथं वाच्यं वक्तास्यान्नारकी ध्रुवम् ।
अथापि शुद्धसत्त्वाय भक्ताय विमलात्मने ॥ २५॥

वाच्यमाचार्यवर्यैस्तु तच्छ्रुत्वा तत्परो भवेत् ।
सत्यं सत्यं मया नित्यं चिन्त्यते मूलमन्त्रवत् ॥ २६॥

तद्ध्यानामृतयोगेन तिष्ठाम्याकल्पमण्डज ।
तपस्तप्तं मया पूर्वं तीव्रात्तीव्रतरं द्विज ॥ २७॥

तेन प्रसन्नः सीतेशः सदा मां दर्शनं ददौ ।
स्वलोकं दर्शयामास गोलोकात् परतस्तु यत् ॥ २८॥

तत्र रासविलासादि दृष्टवानहमद्भुतम् ।
प्रमोदविपिने पूर्वं रामश्चक्रे सुक्रीडनम् ॥ २९॥

तस्याप्यनुकृतिं कृष्णश्चक्रे वृन्दावने वने ।
श्रीरामो भगवान् पूर्णः कलाभिः पुरुषोत्तमः ॥ ३०॥

कोटिलक्ष्मीसहस्राणामंशिनी जनकात्मजा ।
एतयोरेव दिव्यांशौ राधाकृष्णात्मकौ व्रजे ॥ ३१॥

कालेकाले समुद्भूय कुरुतः शाश्वतीं रतिम् ।
रामांशो भगवान् कृष्णः सीतांशो राधिकेश्वरी ॥ ३२॥

अन्याश्च सकला गोप्यस्तदंशांशा उदीरिताः ।
द्वारिकायां रुक्मिणीयं महालक्ष्मी महेश्वरी ॥ ३३॥

अन्याश्च सत्यभामाद्यास्तदंशाः सहजात्मिकाः ।
क्वचिदावेशरूपेण क्वचिदंशस्वरूपतः ॥ ३४॥

क्वचित् साक्षात् स्वयं सीता रमते प्रभुणा सह ।
सैव रासेश्वरी तेन रमते रासमण्डले ॥ ३५॥

एकधा शतधा चैव कृत्वा रूपाणि सन्ततम् ।
तच्चरित्रं महागोप्यं मया ज्ञातुं न शक्यते ॥ ३६॥

कुरु कल्पशतं तीव्रां तपश्चर्यां स्वशोधिकाम् ।
तदा ते तादृशी भक्तिर्भविष्यत्यनपायिनी ॥ ३७॥

तदा श्रीरामचारित्रं श्रोतुमर्हस्यशेषतः ।
नोचेन्मामेव शप्स्यन्ति योगीन्द्रास्ते शुकादयः ॥ ३८॥

अनधिकारिणे मा ब्रूयादित्युक्तं प्रभुणापि मे ।
इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा भुशुण्डो नाम वै द्विजः ॥ ३९॥

महतीमार्त्तिमन्वार्च्छत् प्राणान्तेऽपि गरीयसीम् ।
आकाशवाक् समुद्भूता तदा संशृण्वतोस्तयोः ॥ ४०॥

ब्रूहि ब्रह्मन्नशेषेण मम चारित्रमद्भुतम् ।
रासलीलाविनोदाख्यं भक्तायाण्डजरूपिणे ॥ ४१॥

अयं हि सुमहान् योगी ममैकान्तरतिप्रियः ।
शान्तो दान्तस्तितिक्षश्च कोटिकल्पकृतश्रमः ॥ ४२॥

मद्भक्तो मत्परः शान्तो मदर्थत्यक्तसंस्मृतिः ।
एकान्तचारी विनयी भक्तानां प्रीतिवर्द्धनः ॥ ४३॥

ज्ञापयास्मै विशेषेण रामचारित्रमद्भुतम् ।
पीत्वा पीयूषवत् सर्वं नान्यस्मै कथयिष्यति ॥ ४४॥

इति दैवीं गिरं श्रुत्वा ब्रह्मा सञ्जातसम्भ्रमः ।
सम्पूज्य द्विजमाचष्टे रामलीलां मनोहराम् ॥ ४५॥

एतामैकान्तिकीं लीलां यो ब्रूयादनधिकारिणे ।
स पच्येत महाघोरे नरके दैवचोदितः ॥ ४६॥

(यः)कृष्णैकान्ततरो भक्तो रामभक्तिविवर्जितः ।
तस्मै न कथयेदेतां लीलां विश्वस्य पावनीम् ॥ ४७॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे रामरासो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५॥

४७/१०१०

०२६. रामरासो नाम षड्विंशोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच
शृणु द्विज प्रमाणज्ञ रामलीलां मनोहराम् ।
दिव्यरासससमायुक्तां सीताकौतुकवर्द्धिनीम् ॥ १॥

सर्वेऽप्यग्निकुमारास्ते षष्टिसाहस्रसङ्ख्यकाः ।
रामलीलारसाभिज्ञाः प्रापुर्निजतपः फलम् ॥ २॥

कल्पं सारस्वतं प्राप्य दण्डकारण्यवासिनः ।
श्रुतयश्चैव सञ्जाता गोपीरूपेण गोकुले ॥ ३॥

रामरूपमनुप्रापुः सरय्वास्तटयोर्द्वयोः ।
प्रमोदवनवासिन्यो जानक्याश्च महाप्रियाः ॥ ४॥

रामतत्त्वमनुप्राप्य मुमुहुः कामभाविताः ।
अन्याश्च दिव्यललना दिव्यरूपसमन्विताः ॥ ५॥

कृत्वा तपो वरं लब्ध्वा दिव्यमापुर्मनोरथम् ।
ततो निजवरं सत्यं कर्त्तु रामो महामनाः ॥ ६॥

कामतत्त्वेन ताः सर्वा रमयामास गोपिकाः ।
अथ प्रादुरभूत् कामः सहजानन्दलक्षणः ॥ ७॥

जानकीं वेपयामास सहजानन्दरूपिणीम् ।

सा वेपिता कामशरैः प्रादुर्भूय रघूद्वहात् ॥ ८॥

दिव्यवेशधरा भूत्वा क्षोभयामास राघवम् ।
सङ्क्षुब्धः कामबाणेन तामालिङ्गितुमीयिवान् ॥ ९॥

तमायान्तं समालोक्य स्वयमन्तर्बभूव सा ।
अथ खिन्नो राजसूनुर्विरहेण मृगीदृशः ॥ १०॥

इतस्ततो भ्राम्यमाणो दिशः शून्या विलोकयन् ।
पाण्डुक्षामवपुः साश्रुस्तब्धः पुलकपूरितः ॥ ११॥

दिने दिने व्यथापूर्णः प्रलीनसकलेन्द्रियः ।
पद्मपत्रविशालाक्षीं तामेव निजवल्लभाम् ॥ १२॥

ध्यायमानोऽन्तरा दृष्ट्वा बहिः शून्याखिलक्रियः ।
अशुष्यद्राजतनयो दीर्यमाणः स्ववक्षसि ॥ १३॥

क्वचिच्चन्द्रमुपालेभे पूर्णबिम्बं सुधामयम् ।
क्वचित् पद्मवनं दृष्ट्वा दुःखी नेत्रे न्यमीलयत् ॥ १४॥

क्वचित् कैरविणीं वीक्ष्य बभूव च पराङ्मुखः ।
क्वचिद् रम्भावनं दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा प्राद्रवदातुरः ॥ १५॥

क्वचित् कुञ्जलतां दृष्ट्वा वक्तुं समुपचक्रमे ।
क्वचिद् वसन्तमालोक्य मेने दावानलं विभुः ॥ १६॥

क्वचिदेकान्तसदने तामुपालभत प्रियाम् ।
अये ! कठोरहृदये दृप्ते जनकनन्दिनि ॥ १७॥

व्यथमानहृदं दृष्ट्वा नाद्यापि करुणा तव ।
सकृन्मे दर्शनं दत्त्वा महाविरहवर्धनम् ॥ १८॥

अन्तर्हिता त्वं किं ब्रूमः प्रेमशून्यकठोरताम् ।
क्वचिदाकाशमालिङ्ग्य प्रियाबुद्ध्या मुमोद सः ॥ १९॥

क्वचिन्नवदलं दृष्ट्वा चक्रे चुम्बनगां धियम् ।
क्वचित् खिन्नमनाः श्रान्तो शय्यामालिङ्ग्य संश्रितः ॥ २०॥

क्वचिद्धसन् क्वचिद्धावन् क्वचित् क्रीडारसं दधत् ।
क्वचिदुन्मत्तवज्जल्पन् क्वचित् कुर्वन् मनोरथान् ॥ २१॥

नैव लेभे रतिं क्वापि प्रियाध्यानपरायणः ।
सरयूघोष वासिन्यो दिव्याश्च ललनागणाः ॥ २२॥

रामनायकमालोक्य बभूवुः कामपीडिताः ।
काश्चित्तद्गुणमाकर्ण्य बभूवुः काममोहिताः ॥ २३॥

काश्चित् साक्षादमुं दृष्ट्वा निपेतुर्भृशमूर्च्छिताः ।
काश्चिच्चित्रगतं दृष्ट्वा जाताः कामशरार्दिताः ॥ २४॥

काश्चित् स्वप्ने समालोक्य पीडामापुः सुदुःसहाम् ।
एवं रामगुणाकृष्टाः समस्ता वामलोचनाः ॥ २५॥

विरहार्त्ताः श्रितैकान्ता दूतीभिः संन्यवेदयन् ।
तासां दूत्यो राममेत्य प्रोचुर्विरहजां व्यथाम् ॥ २६॥

दूत्य ऊचुः ।
अयि सुन्दर राघवोत्तम
त्वमसि प्रेमभरैकभाजनम् ।
वनिताः स्मरबाणवेपिताः
सदय त्वं परिपालय प्रभो ॥ २७॥

तव रूपविमोहिताः स्त्रियः
कलिताः कामकरे कृताशयाः ।
कुलशीलविलज्जयातुराः
पथि रुद्धाः सरितो यथाभवन् ॥ २८॥

अयि राजकुमार सम्प्रति
व्यथितप्राणविमोचनोद्धुराः ।
न निभालयसे किमीदृशीः
करुणावारिनिधिः स्वयं भवान् ॥ २९॥

अथ ते कठिनं यदा मनो
व्रजरामाननवीक्षणाक्षमम् ।
मरणं तदिमा मृगीदृशः
कलयिष्यन्ति विगर्हितं भुवि ॥ ३०॥

अयि कामपरार्द्धसुन्दर
त्रिजगन्मोहनमञ्जुलाकृते ।

मृत एष मृगीदृशीगणः
प्रणयश्रीपरिपालकस्तव ॥ ३१॥

अयि मन्मथमोहनाकृते
किमियं ते प्रकृतिर्दुरत्यया ।
यदमूर्ललना निजाधरा
मृतपानेन न जीवयस्युत ॥ ३२॥

वनितावधपातकोद्भवं भय
मास्ते भवतोऽथवा न वा ।
रघुवंशविभूषणो भवान्
कथमत्युग्रमधर्ममाश्रितः ॥ ३३॥

चरणाम्बुजनिर्गलन्मधुद्रव
धारासुखितान्तराश्रयाः ।
मुनयोऽपि भवद्गुणामृतं
ननु गायन्ति रजस्तमोलयाः ॥ ३४॥

अयि राघववर्यधुर्य ते
चरणाम्भोजपरागकाङ्क्षिणीः ।
अबला मदनेन घातयन्
हृदि चिन्तां महतीमवाप्स्यसि ॥ ३५॥

शिशुनैव विमोहितान्तरा
वनितास्ता व्रतबन्धकर्शिताः ।
भवता वरदाननिर्वृता
वचनेनैव न वञ्चिताः किमु ॥ ३६॥

इदमीदृशबालभाषितं
धरणौ सम्प्रति विश्वसेत कः ।
अथ विश्वसनीयभाषितो
दयितो यद्यसि तत् प्रसीद भोः ॥ ३७॥

निजशैशवकर्मविस्मरन्
वरदानं यदि विस्मृतोऽसि भोः ।
तदिमा युवराज सम्प्रति
प्रणयेनैव सुनिर्वृताः कुरु ॥ ३८॥

यदिचेच्छरणागता अमूः
परिपातुं क्षमते न ते मनः ।
भवतः सुचिरस्थिरं व्रतं
गतमेव प्रतिभाति मेऽधुना ॥ ३९॥

शरणागतपालनव्रतं
यदि ते सुस्थिरमस्ति राघव ।
तदिमा रघुराज कन्यका
विरहाम्भोनिधितः समुद्धर ॥ ४०॥

प्रभुणा करुणावता त्वया
न विलम्बः करणीय एव चेत् ।
परिपालय घोषसुन्दरी
र्निजनाथाः स्मरबाणपीडिताः ॥ ४१॥

रघुनाथ भवान् भवार्णवे
प्रकटोऽभूर्निजसौख्यहेतवे ।
स कथं निजनाथसुन्दरी
निवहं संव्यथयन् न लज्जते ॥ ४२॥

इति शुश्रुम देवकार्यकृत्
कृतवेशः पुरुषोत्तमो भवान् ।
तदिमाः सुरलोकसुन्दरीः
विरहार्ताः परिपालय प्रभो ॥ ४३॥

परिपालय नाथ सेवकान्
निजलावण्यसुधैकसंश्रयात् ।
इति ते विरुदावली यथा
न विशीर्येत् करुणारसाम्बुधे ॥ ४४॥

स्मरसुन्दर कापि मूर्च्छिता
प्रमदं कापि तनोति मन्त्रवित् ।
मुहुरेव च कापि धावति
त्रपया कापि निरोधिताभवत् ॥ ४५॥

प्रलपत्यपि कापि भूरिशः

करुणां कापि निभालते तनुम् ।
जडवत् प्रणयेन काप्यभूद्
बहुशः खिद्यति राम काचन ॥ ४६॥

पुलकानि बिभर्ति काचन
स्वरभङ्गं कुरुते च काचन ।
प्रणयेन च कापि कम्पते
मलिनाङ्गी खलु राम काप्यभूत् ॥ ४७॥

अथ कापि करोति रोदनं
पृथुमुक्ताफललोचनाश्रुभिः ।
प्रिय कापि विलीनवृत्तिका
भुवनं शून्यमिवैव वीक्ष्यते ॥ ४८॥

इति नित्यमुपस्थितं महत्
कदनं घोषपुरीमृगीदृशाम् ।
कृपया क्षपयातिकोमल
प्रकृते राम धनुर्धराग्रणीः ॥ ४९॥

अयि राम धनुर्धराग्रणीः
प्रसभं राजकुमार पालय ।
नहि चेन्निहनिष्यते स्मरो
निजनाथाः खलु घोषसुन्दरीः ॥ ५०॥

महतीं श्रियमाप्तवानसि
स्मरसि त्वं किमु धेनुधोरणीः ।
अधुनापि तवैव गोपते हृदि
वाञ्छन्ति गवेन्द्रतां प्रभो ॥ ५१॥

सततोत्सवभूरिभाग्यवा
नसि साकेतपुरीपतेः सुतः ।
न भवन्तमिह त्यजन्त्यमी
स्वसखायः खलु गोपपुत्रकाः ॥ ५२॥

महती खलु राम वर्तते
भवतः श्रीर्गुरुगोपवेश्मसु ।
न तथा हृदयं धिनोत्यसौ

नृप सम्पत्तिरपारकुञ्जरा ॥ ५३॥

पितृतो भवते प्रदर्शिता
कमला कोटिगतौघसेविता ।
किमु विस्मरणे भविष्यति
प्रणयावद्धगवेन्द्रवेश्मनः ॥ ५४॥

जननी तव गोपसुन्दरी
रघुवर्य त्वयि पुत्रवत्सला ।
त्वमपि स्फुटराज्यसम्पदं
प्रणयेनैव विधूय संस्थितः ॥ ५५॥

इति राम विगर्हणं तव
प्रकटं प्रेमवशेन कथ्यते ।
नृपपुत्र न चेत् त्वमीश्वरः
किमु लोके सुलभोऽसि मृग्यताम् ॥ ५६॥

नवनीतसमूहतस्करो
व्रजरामापरिरम्भपेशलः ।
सुलभोऽप्यसि घोषभूषण
स्वकलीलारसमात्रकौतुकी ॥ ५७॥

इति दूत्यपरायणाशयै
र्व्रजदूतीनिवहैरुदीरितम् ।
वचनं सुनिशम्य राघवः
प्रहसन् प्राह मनोज्ञया गिरा ॥ ५८॥

श्रीराम उवाच ।
सात्यन्तं मे प्रिया सीता हृद्गता बहिरुद्गता ।
मोहयित्वा सहृदयं हाहा कुत्र गता जवात् ॥ ५९॥

न तां विना क्षणं स्थास्याम्यहमीशोऽपि सम्पदाम् ।
सा मे विगर्हणं कुर्याद्यदि क्रीडेयमन्यतः ॥ ६०॥

तद्भ्रूविजृम्भवशगो बिभेमि व्रजदूतिकाः ।
तत्स्वीकृतिमहं कृत्वा श्रोष्याम्यन्याभिवाञ्छितम् ॥ ६१॥

जनकस्य गृहे जाता सा मे स्वप्नगताऽब्रवीत् ।

तां त्यक्त्वा कथमन्यासु कुर्वीय प्रणयोत्सवम् ॥ ६२॥

सा मे यदि प्रकुप्येत तदा किं मे भवेदिति ।
मुहुः सञ्चिन्त्य नान्यासां प्रणयं पालितुं क्षमः ॥ ६३॥

तद् ब्रूत मद्वचस्तत्र गत्वा यूयं सुदूतिकाः ।
आश्वासयत ताः कान्ता भूयो मद्विरहातुराः ॥ ६४॥

भवतीभ्यो वरं दत्तं स्मरामि व्रजयोषितः ।
तत्र कालं प्रतीक्षध्वं यावत् सीतासमागमः ॥ ६५॥

तथाहं विधिवत् कृत्वा भूयः परिणयोत्सवम् ।
तस्यै महापदं दत्त्वा महिषीत्वेन भावितम् ॥ ६६॥

भवतीभिस्ततः सङ्गं करिष्यामि व्रजाङ्गनाः ।
इत्येवं भाषमाणे तु तस्मिन् राघवपुङ्गवे ॥ ६७॥

आययुर्मुनयः सर्वे दूतीनां पुरतः स्थिताः ।
स्थूलाक्षः शर्कराक्षश्च कम्बुर्मेधातिथिः शुकः ॥ ६८॥

नारदः पर्वतश्चैव सुधर्मा चैकलो द्विजः ।
मित्रभवनोऽप्यथो धौम्यः शतानन्दो विशारदः ॥ ६९॥

जमदग्निस्तथा रामो वशिष्ठो वामदेवकः ।
अन्ये चैव तपोवीराः प्रादुरासुर्मुनीश्वराः ॥ ७०॥

जाबालिः पिप्पलादश्च शाण्डिल्यो लोहितस्तथा ।
उद्दालको देवलश्च लोमशश्च महामुनिः ।
ते तत्र बोधयामासुर्धर्मज्ञं रघुपुङ्गवम् ॥ ७१॥

मुनय ऊचुः ।
शृणु राम महाबाहो नैव वक्तुमिहार्हसि ।
त्वदङ्गसङ्गिनी सीता नोद्वाहं समुपेक्षते ॥ ७२॥

शैशवे शिशुरूपा सा तारुण्ये तरुणाकृतिः ।
तिरोभावे तिरोभूताविर्भावे प्रकटाकृतिः ॥ ७३॥

चन्द्रेण चन्द्रिकेवासौ त्वयैव सह वर्तते ।
गच्छ राम मनोज्ञं तत् प्रमोदवनमुत्तमम् ॥ ७४॥

तत्रस्था व्रजदेवीश्च रमयस्व चिरं प्रभो ।

ता एव प्रथमं तस्याः करिष्यन्ति विकैतवम् ॥ ७५॥

दूत्यं तया भवत्सङ्गं कारयिष्यन्ति योषितः ।
तास्वाविष्टा ततः सीता रंस्यते भवता समम् ॥ ७६ ॥

स्वयं च रंस्यते साक्षात् सीता सहजसुन्दरी ।
नात्र त्वया क्वचित् कार्यो विकल्पो रघुनन्दन ॥ ७७॥

तासामेव हितार्थाय भक्तानां व्रजयोषिताम् ।
त्वत्तः प्रादुरभूद्देवा भेदेन दर्शनं गता ॥ ७८॥

पुनश्चान्तर्हिता भूत्वा प्रमोदवनमागता ।
तत्र सा शोभते नित्यं सरयूतीरवासिनी ॥ ७९॥

प्रमोदवनमध्यस्था तद्देवीभिश्च पूजिता ।
तासां मध्येऽनिशं भाति प्रमोदवनदेवता ॥ ८० ॥

रक्ताशोकलताकुञ्जं सीतासौ तत्र कानने ।
त्वं तात गच्छ तत्रैव पूरयस्व मनोरथान् ॥ ८१ ॥

नेत्रोत्सवं तथास्माकं देहि राघवपुङ्गव ।
त्रैलोक्ये च महामोदं वर्द्धयस्व महामते ॥ ८२॥

नातो विलम्बनं कार्यं वयं दूत्यमुपागताः ।
तत्रैव सीतया सार्द्धं शोभन्ते व्रजयोषितः ॥ ८३॥

श्रुतिरूपा नित्यसिद्धा अग्निपुत्राश्च योगिनः ।
अन्ये च दिव्यमुनयो वाञ्छन्ति भवदागमम् ॥ ८४॥

योषिद्रूपं विधायैते कामेन क्षुभिताशयाः ।
त्वामेव नित्यं वाञ्छन्ति तत्र गच्छाधुना प्रभो ॥ ८५॥

इति तेषां वचः श्रुत्वा रामः प्रहसिताननः ।
महान्तमुत्सवं कृत्वा सर्वांस्तान् विससर्ज ह ॥ ८६॥

ओमित्युक्त्वा दूतिकाश्च विससर्ज नृपात्मजः ।
दूत्योऽपि तेन वाग्वन्धं कृत्वा प्रमुदिताशयाः ॥ ८७॥

आयाति भवतीनां वै नाथः सञ्जातकौतुकः ।
इति ताभ्यो व्रजस्त्रीभ्यः पृथक् सत्यं न्यवेदयन् ॥ ८८॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे रामरासो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६॥

८८/१०९८

०२७. रामरासो नाम सप्तविंशोऽध्यायः ।

अथागमच्छरत्कालः प्रमोदवनमध्यतः ।
उत्फुल्लपङ्कजवनः परागोद्धूलिताम्बरः ॥ १॥

सप्तच्छदोग्र सौगन्ध्यसमूहोन्मत्तदिग्गजः ।
मृदुचन्द्रकरस्पर्शसहजोत्फुल्लकैरवः ॥ २॥

उत्फुल्लमल्लिकावल्लीकुसुमस्तवकान्वितः ।
खेलत्खञ्जनदाम्पत्यसम्भ्रमोद्भूतमन्मथः ॥ ३॥

चकोरीवदनान्तःस्थ निशाकरकरामृतः
हंसकारण्डवाक्रीडसलिलोद्धरणोद्धुरः ॥ ४॥

कञ्जकिञ्जल्कपुञ्जान्तर्लीनप्रचुरषट्पदः
काशपुष्पप्रतीकाशचमरीपुच्छमण्डलः ॥ ५॥

प्रमोदवनसम्फुल्लमालतीसौरभान्वितः ।
सन्ततस्वच्छसरयूसलिलाचितबालुकः ॥ ६॥

गोपगोपीहृदुत्साहवर्द्धनः पुष्टिकारकः ।
दृष्ट्वेदृशं तु समयं रामो रमणकोविदः ॥ ७॥

गोधोरणीं पुरस्कृत्य प्रमोदवनमागमत् ।
तत्र गत्वा कृताकल्पः सहजोत्सवसुन्दरः ॥ ८॥

अङ्गलावण्यसन्दोहप्रकाशितदिगन्तरः ।
गोपानुवाच सकलान् भ्रातृंश्च लक्ष्मणादिकान् ॥ ९॥

हे लक्ष्मण गवां गोष्ठं रच्यतां परितोऽत्र वै ।
गोपैः सार्द्धं शाद्वलानि चार्य्यतां मम धेनवः ॥ १०॥

अहमत्र करिष्यामि प्रमोदविपिनान्तरे ।
पूजां कामेश्वरस्याङ्ग देवदेवस्य सन्ततम् ॥ ११॥

भरतेन च शत्रुघ्न सार्धं त्वं गाश्च चारय ।
अत्र स्यात् कोऽपि चेद्विघ्नः प्रतीकार्यस्तथैव सः ॥ १२॥

प्रमोदवनकुञ्जेषु करिष्यामि मनोरथम् ।
ओमित्युक्तवन्तमथो विसृज्य लक्ष्मणं च तान् ॥ १३॥

अन्तः प्रमोदविपिनमियाय रघुनन्दनः ।
तत्र गत्वा शशिज्योत्स्ना विसतन्तुपटोज्ज्वलाः ॥ १४॥

सुधामयीः शरत्पूर्णा रजनीराजुहाव सः ।
द्विपरार्धान्तेऽपि नित्यास्तास्तस्य पुरतोऽभवन् ॥ १५॥

तासु क्रीडनमारेभे दिव्यकेलीविशारदः ।
तत्र स्थित्वा महाकुञ्ज जुगुञ्ज कलवेणुना ॥ १६॥

तत्र वेणुरवे गानमकरोदिदमादरात् ।
इत्येहि जनकनन्दिनि मदन्तः
सन्तापहरणचन्द्रिकावतारविग्रहे
मदङ्गसञ्जातप्रमोदवनलहरीलीलायितगते
सहजचिदानन्दमयतारुण्य
विलासवैभवाधिवासिते ॥ १७॥

चिल्लोकस्वामिनि कामिनीजनगर्वापहार
मकरध्वजपताके वेदिमध्ये महामत्तमातङ्गगामिनि
राकेशप्रभावलेपनिर्वहणवदनकान्ते
कैशोरलीलामतिलङ्घ्यवर्तमाने ॥ १८॥

प्रमोदवनवृन्दावन-मन्दारवन-कदम्बवन-पारिजातवनेश्वरि
कुञ्जभुवनेश्वरि रक्ताशोकलतामण्डपमध्यस्थे स्मरमन्त्रमहाविद्ये
श्रीमन्त्रविद्ये महामन्त्रविद्ये महाश्रीयन्त्रनायिके महाचक्रनायिके
मातङ्गकुलपूजनीयचिन्तामणिचरणनखचन्द्रिके ॥ १९॥

चञ्चलापाङ्गसङ्क्षोभितकोटिकन्दर्पकामिनीहृदये
कोटिब्रह्माण्डकमलासमुच्चयरूपविग्रहे
मन्दस्मितमात्रनिरस्तविरहशोके हा भामिनि
हा चण्डि हात्यन्तकोपने हातिशयदुराराध्यशीले
भूलीलादिविविधाकारावान्तरावतारातिनिमग्नमानसे क्वासि क्वासीति
ॐ ॐ ओं ॐ आनन्दवल्लिके क्वासि क्वासीति जगौ ॥ २०॥

ततस्तदाकर्ण्य सुवेणुनिःस्वनं
प्रियोदितं मन्मथवेग वर्द्धनम् ।
स्मरोन्मदप्रोद्धतमानसा बहि
र्हृदन्तरादाविरभून्नितम्बिनी ॥ २१॥

अशोकवल्लीवनमण्डपान्तराद्
विनिःसरन्ती सहजारुणांशुका ।
घटस्तनी सन्मणिहारभूषणा
स्फुरत्पदन्यासविरञ्चितावनिः ॥ २२॥

मरालगत्यञ्चितमञ्जुविग्रहा
नितम्बभारोद्वहनाक्षमा रमा ।
मृदुस्मितदद्योतविभासितानना
मनोहरापाङ्गविभूषितेक्षणा ॥ २३॥

अनर्घ्यकाञ्चीगुणनादिघण्टिका
मनोज्ञकेयूरविलम्बिदोर्लता ।
त्रपानिमग्ना कलितावगुण्ठना
सुवृत्तदीव्यज्जघनप्रभाम्बरा ॥ २४॥

सुकण्ठकण्ठी शुभसूत्रशोभिता
सभागसौभाग्यसमूहसङ्गता ।
समानशीलैः प्रचुरैः सखीजनैः
सनाथपर्यन्तपुरस्थलस्थिता ॥ २५॥

परिस्फुरच्चारुकपोलमण्डन
प्रतिष्ठताटङ्कमणिप्रभाभरा ।
प्रसूनचित्रीकृतचारुवेणिका
सुनासिकाशोभिमहामणित्रया ॥ २६॥

सुमञ्जुसिन्दूरसमूहसुन्दर
प्रसर्पिसीमन्तितरत्नपट्टिका ।
ललाटपर्यन्तविराजिभूषण
प्रभासमूहैः परिवेपितानना ॥ २७॥

सा राघवेन्द्रस्य जवेन सन्निधौ
समेत्य कण्ठे मणिमालिकामधात् ।

तयोर्विनिर्वृत्य विवाहमङ्गलं
सखीजनः कुञ्जगृहे विधानवित् ॥ २८॥

प्रवर्तयामास मिथो रतिक्रियां
नवीनसङ्गोद्यदनङ्गकौतुकाम् ।
ततस्तयोस्तत्र दिने दिनेऽभव
न्महोत्सवः पूर्णसखीमनोरथः ॥ २९॥

शृङ्गारयामास रघूद्वहः प्रियां
प्रियापि तं दिव्ययुवानमादरात् ।
एवं तदन्योन्यमभूत् कुतूहलं
दाम्पत्यभावप्रणयेन सञ्चितम् ॥ ३०॥

परस्परालापनिरीक्षणादिषु
प्रवृद्ध उच्चैः प्रणयस्य वारिधिः ।
अभूदमर्यादतरः समन्ततो
यथान्यवार्ता धरणीं समाक्रमत् ॥ ३१॥

साकेतनगरद्वारा रासभूः सहवेश्मसु ।
सरयूतटकुञ्जेषु रत्नपर्वतसानुषु ॥ ३२॥

क्रीडास्थानेषु दिव्येषु महासाम्राज्यभूतिषु ।
वाटिकातटवापीषु प्रमोदवनमध्यतः ॥ ३३॥

दधौ केलिरसं रामो रामया सह सन्ततम् ।
क्वचिद् गुञ्जाविभूषाढ्यो वनमालाविभूषणः ॥ ३४॥

मयूरचन्द्रिकोत्तंसी वितेने नयनोत्सवम् ।
क्वचिच्चन्दनकाश्मीरमकरीपत्रचित्रितः ॥ ३५॥

रत्नाकल्पमनोहारी चकारातीव सम्पदम् ।
क्वचिच्च कनकोष्णीषरत्नस्तवकशोभितः ॥ ३६॥

हेमकञ्चुकलिप्ताङ्गो रेजे राजोत्तमो यथा ।
क्वचित् पीताम्बरधरः शुभ्रधौत्रविराजितः ॥ ३७॥

आबद्धचूडाचिकुरश्चकार प्रियया मुदम् ।
क्वचिच्च मल्लकच्छाढ्यः सुवर्णधृतकुण्डलः ॥ ३८॥

करस्थवलयोल्लासी रराज रघुनन्दनः ।
क्वचिन्नासामणिभ्राजी श्रीमदाननमण्डलः ॥ ३९॥

प्रियाकल्पितपुंवेशो रेजे श्रीरामचन्द्रमाः ।
क्वचित् किरातवेशेन सन्नद्धललनासखः ।
मृगयाभिरतिर्वीरो व्यरोचत वनान्तरे ॥ ४०॥

एवं विचित्ररचनान्वितकेलिकारः
कन्दर्पकोटिकमनीयकलाकलापः ।
दासीजनप्रतिविभूषितदिव्यरामा
तारुण्यमोदमदिरारसपानमत्तः ॥ ४१॥

अन्योन्यमुज्ज्वलरसोदधिहावभाव
रिङ्गत्तरङ्गशतसान्द्रतरार्द्रमूर्त्तिः ।
चक्रे विलासरसिको विविधान् विलासान्
श्रीमत्प्रमोदवनकुञ्जगृहे सुरम्ये ॥ ४२॥

इत्थं विहरतस्तस्य रामया सीतया सह ।
द्विपरार्द्धन्तिमभवद् ब्रह्मणो रजनी हि सा ॥ ४३॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे रामरासो नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७॥

४३/११४१

०२८. रामरासो नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ।

ततः प्रवर्तते घोरं तमो भावपिधायकम् ।
रवेरस्तमभूत्तेजः शशुभे ज्योतिषां गणः ॥ १॥

तारकौघाः प्रादुरासन्नुलूकाः सम्प्रपेदिरे ।
पद्मकोशान्तरे बद्धाः जुगुञ्जर्न मधुव्रताः ॥ २॥

मधुरोल्लाससंशोभि बभौ कैरविणीवनं
विटपेषु च निद्राणाः पतङ्गा न च भाषिरे ।
संवीक्ष्य तामसीं वेलां रामः प्रोवाच जानकीम् ॥ ३॥

जनकनन्दिनि सम्प्रति वर्तते

रजनिरुत्सुककोकगणार्तिदा ।
स्फुरदुलूककदम्बकमोद
कृत्तिमिरघोरपटावृतकानना ॥ ४॥

कटु रटन्ति च सम्प्रति फेरवाः
सुकलहंसरवश्च तिरोहितः ।
श्रवणयोः कुरुते कटुतामसौ
किमपि चक्रवधू निवहारवः ॥ ५॥

न खलु सम्प्रति वञ्जुलकाननं
विकसितं वितनोति दृगुत्सवम् ।
कुमुदिनी प्रविभर्त्ति विकासितां
वितथसौरभसम्पदुपेक्षिता ॥ ६॥

किमपि गायति च भ्रमरावली
विकटकुञ्जलतावनवेश्मसु ।
दधति रत्नगिरेस्तटभूमय
स्तिमिरसङ्ककृतं स्वपराभवम् ॥ ७॥

इति निशम्य निशागमवर्णनं
जनकजा समभाषत वल्लभम् ।
इयमहो रजनी न निवर्तते
प्रलय एष विधेरपि नाशकः ॥ ८॥

भजति भूतगणः प्रकृतिं परां
प्रकृतिरेति परे पुरुषे लयम् ।
पुरुष एति भवन्तममुं परं
निजविलासरतं पुरुषोत्तमम् ॥ ९॥

त्वमधुनापि रतेर्न निवर्तसे
सहजचित्सुखकेलिकलानिधिः ।
यदपि नाथ गता लयमीदृशाः
शतश एव विरञ्चिहरीश्वराः ॥ १०॥

त्वमवधिः परमं पुरुषोत्तमः
सततकालकलाकलनात्मकः ।
प्रिय भवन्तमुपेत्य गतोऽ

प्यसावगत एव विवात्यत इत्यहो ॥ ११॥

अहमपि प्रभुणा भवता सह
प्रमुदकाननकुञ्जविलासिनी ।
न कलये प्रणयेन च सम्भवं
न विरतिं सुखकेलिमहोत्सवे ॥ १२॥

अथ यदि स्वपनस्पृहया प्रभो
किमपि ते नयनेऽलसपक्ष्मणी ।
तदहमप्यधुना स्वपिमि क्षणं
भवदुदारभुजान्तरवर्त्तिनी ॥ १३॥

भवदुरोनयनाननानासिका
हृदयपाणिपदावयवाश्रिता ।
विरचयामि सुषुप्तिरिवोछ्वस
न्निगमशब्दमयीं विरतिं न किम् ॥ १४॥

निधुवनान्तमिता श्लथविग्रहा
स्वपिमि नाथ कदा भवता समम् ।
स्वदयितस्य सुषुप्तिदशाजुष
स्तव मुखेन्दुनिरीक्षणं मक्षमा ॥ १५॥

नहि निमीलितलोचनपङ्कजो
ऽप्यथ भवानपि मां परिमुञ्चसि ।
सुखसुयन्त्रितदोःपरिरम्भण
प्रणयकेलिकलाकुलविग्रहः ॥ १६॥

अलसलोचन एष सखीजनो
ऽप्यलमिह स्वपितीति विभाव्यते ।
इह न सोऽपि जनोऽस्ति य एत्य
नो दिशति नागलतादलवीटिकाम् ॥ १७॥

कथयतो रतिवल्लभयोर्मिथः
सपदि कापि सखी सुसमाययौ ।
न युवयोरधुनापि दिनात्यये
भवति सुप्तिरतीवविलासिनोः ॥ १८॥

नवनिकुञ्जलतावनमण्डपे
कुसुमक्लृप्ततले कुरुथो न किम् ।
निधुवनक्रियया सहजं सुखं
स्मरविलासकलाकुशलौ युवाम् ॥ १९॥

निधुवनश्रमसङ्गतनिद्रयो
श्चरणवाहनमेत्य करोति या ।
किमु न साप्यहमद्भुतदासिका
रहसि दम्पतिसुप्तिरहस्यगा ॥ २०॥

इत्थं सखीगिरं श्रुत्वा स्मृत्वा सीतारघूद्वहौ ।
शय्यामन्दिरमत्युच्चैराजग्मतुरनुत्तमम् ॥ २१॥

चन्दनागुरुधूपाढ्यं कर्पूरोज्ज्वलदीपकम् ।
शय्यान्तावनिविन्यस्त दिव्यास्तरणगेन्दुकम् ॥ २२॥

नानारङ्गसृतानेक दिव्यचित्रविचित्रितम् ।
कुञ्जवल्लीवनान्तःस्थमन्दारद्रुममूलगम् ॥ २३॥

रक्तपीतप्रभाशोभिरत्नवेद्युपयुरि स्थितम् ।
सुवर्णसम्पुटन्यस्तताम्बूलोदलवीटिकम् ॥ २४॥

कल्पद्रुमप्रसूनस्रग्वासोलङ्कारभूषितम् ।
सम्भोगमल्लयुद्धान्त सुखदव्यजनाञ्चितम् ॥ २५॥

सुगन्धिमिष्टमधुरपक्वान्नादिसमायुतम् ।
प्रोद्भासिरत्नचषकोपेतमैरेयभाजनम् ॥ २६॥

द्यूतकेलिक्रियोपायचतुष्पद्यादि संयुतम् ।
हेमरत्नचतुष्कस्थपानीयकलशीयुतम् ॥ २७॥

रत्नज्योतिसमुद्भासिपृथुदर्पणमण्डलम् ।
वेश्माभ्यन्तरवेश्मान्तज्वलत्सुस्थिरदीपकम् ।
सखीजनकृतान्वीक्षा गवाक्षशतसङ्कुलम् ॥ २८॥

तत्र गत्वा निजालीभिः कृताकल्पां निजां श्रियम् ।
रमयामास रामेन्दुर्नवस्मररतोत्सवे ॥ २९॥

सख्यो जाम्बूनदीं मालां दत्त्वा सीताकराम्बुजे ।

रामस्य रोषयामासुः कण्ठे पुलकसुन्दरे ॥ ३०॥

तस्याः काञ्चीगुणग्रन्थिस्पर्शोत्कम्पिकरे प्रिये ।
सख्यस्तूर्णं विनिर्याताः शय्यामन्दिरतो बहिः ॥ ३१॥

तत्रैतयोः काकुवचःशताकुलं
प्रभूतकन्दर्पशरोद्धुरं रतम् ।
बभूव भूयो न न नेति कान्तया
निवार्यमाणोद्धुरकान्तखेलितम् ॥ ३२॥

प्रियः परीरभ्य मनोरमां प्रियां
स्तनद्वयामर्दनजातसम्भ्रमाम् ।
चुचुम्ब बिम्बीफलकोमलेऽधरे
रदव्रणारोपणजातवेदनाम् ॥ ३३॥

बलेन सा तस्य सुबाहुयन्त्रणां
निवार्य नीवीं प्रददौ करं हि सा ।
द्वितीयकेन प्रसभं च पाणिना
सुदूरयामास युवानमद्भुतम् ॥ ३४॥

बली स तस्याश्चरणद्वयं जवा
न्निजांसमारोप्य मुखेन्दुमण्डलम् ।
चुचुम्ब सुस्निग्धकपोलभास्वरं
वृतालकालीअमरीशताकुलम् ॥ ३५॥

हठात् समाकृष्य पदद्वयेन सा
विव्याध वक्षस्थलमस्य कामिनः ।
ततोऽभवन्नूपुरकिङ्किणीरवः
प्रसुप्तहंसौघवितीर्णसम्भ्रमः ॥ ३६॥

रामश्च तन्नूपुरयुग्मशिञ्जितैः
मनः प्रभूतद्विगुणस्मरार्दितः ।
रदैर्विनिष्पिष्य रदच्छदं पुनः
संरम्भतस्तत्परिरम्भमाचरत् ॥ ३७॥

सा रामचन्द्रस्य भुजद्वयान्तर
स्थितार्दिता वक्षसि तेन वक्षसा ।

चचाल नालिङ्गनसङ्गमोद्भव
प्रमोदसम्बन्धनिमीलितेक्षणा ॥ ३८॥

चुचुम्ब तस्याः स्फुटकोरकाकृती
दृशोः (शौ ?)सकासी वदनं निभालयन् ।
तस्थौ पुनर्नीविगुणं पिधाय सा
करद्वयेनोत्पुलकावलीतनुः ॥ ३९॥

स तत्करौ पङ्कजकोरकाकृती
हठात् समुत्क्षिप्य बभञ्जनीविकाम् ।
तावत्तु सा चोरुयुगं सुवेष्टितं
कृत्वा कराभ्यां च वराङ्गमप्यधात् ॥ ४०॥

स तन्नितम्बद्वितयं मनोरमं
लिलेख सूक्ष्मैः करजैः स्मरोद्धतः ।
समालभच्च स्तनकुड्मलद्वयं
स्ववक्षसा दीर्यदुदारकञ्चुकम् ॥ ४१॥

विदीर्यमाणा कुचकञ्चुकी च सा
चकार तत्र द्विगुणं श्रियं रतेः ।
स्तनौ सुवेशेन यथा विरासतुः
प्रमत्त चक्राविव पद्मिनीदलात् ॥ ४२॥

उदीर्णभासोः स तयोरुरोजयो
र्नखावलीं सन्निचखान नायकः ।
स्फुटेन्द्रगोपापयवैः समाचितौ
यथा लतायास्तवकौ विरेजतुः ॥ ४३॥

साप्यस्य वक्षस्थलमुद्धृतैर्नखैः
पस्पर्श किञ्चित्स्मयदुर्मदेक्षणा ।
आवर्जयामास च दुर्लभत्वतः
स्मरातुरस्यास्य हठेन वेगिताम् ॥ ४४॥

स उत्पतन्मन्मथवाणवेपितो
मदोद्धतो बाहुबलेन यन्त्रयन् ।
चकार बालां मधुरांशुकच्युतां
विस्पष्टदीव्यज्जघनद्वयप्रभाम् ॥ ४५॥

विलोड्यमाना सुरते प्रियेण सा
बभूव सुस्वेदकणान्तविग्रहा ।
तथाप्यमुञ्चत्त्रपया न कर्हिचि
न्नितान्तसंशोभिमुखावकुण्ठनम् ॥ ४६॥

पिधाय योनिं करपद्मसम्पुटे
परस्परासक्तिसुसङ्गतोरुकाः ।
अधःस्थिताप्युच्छलतिस्म तस्य सा
समानलज्जामदनद्वयाकुला ॥ ४७॥

तां केनचिद्बन्धबलेन कामुको
निबध्य निर्मुच्य तदोरुबन्धनम् ।
आरोपयामास निजोरुयुग्मके
वराङ्गसौलभ्यसुनिर्वृतेन्द्रियः ॥ ४८॥

निजोरुसंस्थामबलां सुयन्त्रितां
ततो निबन्धाच्चलितुं च नो क्षमाम् ।
ददर्श वक्त्रे परिचुम्बिताधरे
पराङ्मुखी तावदभूज्जवेन सा ॥ ४९॥

तस्याः सुदीर्घामलकावलीं करे
निगृह्य तां सम्मुखमन्वकूलयन् ।
ततोऽपि सा सम्मुखवर्त्तिनी प्रिया
निमीलिताक्षी न बभाण किञ्चन ॥ ५०॥

सामर्षसक्रोधसहर्षसत्रप
सहाससोन्मादनसाश्रुलोचना ।
बभूव तूष्णीमवशा सुयन्त्रिता
कृताधरस्पन्दलवानुमेयगीः ॥ ५१॥

ततोऽस्य वक्त्रं शनकैः प्रपश्यती
बभाण बाला मृदुवल्गुभाषिता ।
अलं जवेन प्रिय मुञ्च मुञ्च मां
न नेति सम्मर्द्दविलोलविग्रहा ॥ ५२॥

स भाष्यमाणोऽपि जवेन योनिं

बभञ्ज तस्याः खलु दीनयाचितम् ।
हाहेति वक्रे करकुङ्मलद्वयं
प्रकुर्वती काकुशताकुला च सा ॥ ५३॥

हठेन तेन व्यथितेव कामिना
ररज्ज शय्यापि यथार्द्रयावकैः ।
कृतोद्धतां निर्दयसौरतक्रियां
तत्याज मूर्च्छायितविग्रहां तु ताम् ॥ ५४॥

सखीजनस्तां प्रथमे रतोत्सवे
बालां कथञ्चित्प्रतिलब्धचेतनाम् ।
संस्नापयामास सुमङ्गलोदकैः
विधानविद्भिर्निगमैः प्रबोधिताम् ॥ ५५॥

इत्थं निशायामतिलङ्घ्य चेतनां
चकार रामः प्रियया रतोत्सवान् ।
यावत्स शेते पुरुषो महोदधौ
भुजङ्गराजे शयने सुषुप्तिभाक् ॥ ५६॥

गावश्च तस्य प्रसरन्ति सर्वतो
निश्वासरूपा भुजगेन्द्रपालिताः ।
तौ कामिनौ निर्भरकामकेलिभिः
संश्रान्तचित्तौ दधतुः स्वलीलाम् ॥ ५७॥

तदोल्वणा नाम जवेन राक्षसा उत्पेतुरुग्रा बलवत्सहिस्राः ॥ ५८॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे रामरासो नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८॥

५८/११९९

०२९. रामरासोनाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

अथोत्पेतुः परितः प्रमोदवनमुल्वणा नाम राक्षसाः ।
सोदरकाः सायुधाः सकवचाः सुतीव्रमतयो
मदोद्धतास्तामसास्तामसीन्त्रपराक्रमा उल्मुकहस्ता
अमङ्गलास्तालशतसमुच्छ्रायवपुषो दुर्दर्शनाः

प्रज्वलद्दावाग्निदृशो गिरिगण्डसमानांसाः
पृथुतरनासाविनिः सरच्छ्वाससमुत्कम्पितद्रुमान्
समुन्मूलयन्तः पादविन्यासप्रचालितधरणीभागाः
सरागाननाः करालजटालकेशाः कृत्तिवाससो गणा
इव विकटाटोपताण्डवप्रचण्डाः ॥ १॥

तान् लक्ष्मणोऽभिवीक्ष्य श्रीरामाज्ञापरायण
स्तदाखिलकार्यं प्रसाधनचतुरोऽक्षरब्रह्माकृतिः
पुरुषोत्तमस्य द्वितीया मूर्त्तिश्चतुर्मूर्त्तेर्भगवतः
सज्जीकृतधनुः सुतीक्ष्णविशिखधारासारै
र्निवारितवांस्ते दृष्ट्वा शाद्वले चरन्तं
रामधेनुकं सङ्क्षोभयाञ्चक्रुस्ततोवीरः सधेनुकं
प्रमोदवनाभ्यन्तरे प्रवेश्य तानापततः
प्रचण्डैः काण्डैर्विव्याध ॥ २॥

ते विद्धा द्विगुणसञ्जातरुषो लक्ष्मणं
विषममुशलसमूहैरवाकिरन् ।
स निजकाण्डवर्षेण मुशलान् द्विधाकरोत् ।
तेन द्विधाकृता मुशला दूरादेव परावृत्ताः बभूवुः ।
कथञ्चन रविरिव पांसुप्रचयावकीर्णमारुताण्ड
वरान्मुशलदुर्दिनात् स्वरूपं प्रकाशयामास ।
ते पुनरपि तं राजकुमारमाच्छादयन् शक्तिवृन्दैः,
सञ्छिन्नः शक्तिवर्षेण मूर्छितो धरण्यां निपपात ॥ ३॥

ततो हाहाकृतं दिवि देवसैन्यं
बभ्रामोवाच चाहो प्रभो लक्ष्मण कथं
निर्विराज (ण्ण ?)इवासि संवृत्तः ।
सम्प्रति खलु त्वमेव गोधोरणीनायको
नान्यमुपलभामहे । प्रभुस्तु योगनिद्रा
वशंवदोऽधुना शेते क्षीरोदार्णवे प्राण
प्रदस्त्वमेवास्य सहजकेलीनां लीलोपधानी
कृतसमुद्रतनयैकबाहोः सान्द्रतराश्लेषज
परस्परसुखानुभवरसिकस्य आदेशोऽसौ
त्वां प्रमोदवनरक्षायै गवां पालनाय च

महाविक्रमोर्जितमेकवीरं
स्वानन्दविलाससाधनोपायम् ॥ ४॥

सखलु त्वं मैवं कार्षीः । भरतशत्रुघ्नावपि
सम्प्रति क्वगताविति न प्रतीमो यतस्त्वमेकाकी
महोल्वणैरमीभिर्युध्यसे । संस्मर संस्मर
स्वात्मानं समुत्तिष्ठ सज्जीकृतधनुः
कोटिराक्षसकुलहन्यवे सौमित्रेयेति ॥ ५॥

लक्ष्मणस्तत्क्षणे प्रविधूयाङ्ङ्गव्यथां
निजमहिमसंस्मृतिसुधाधाराभिस्तूर्णमुत्थाय
घोरतरनाराचधाराभिर्दुर्दिनैः समाच्छादितवान्
राक्षसमहोदरान् । ते च प्रबलतरभुजगेन्द्र
भोगोपमभुजदण्डकुण्डलीकृतकोदण्ड
निर्गलत्काण्डाग्रसञ्छिन्न शिरसो निपेतुः परितः
प्रमोदवनम् । तेषां पततां शरीराणिधरणीं
कामयामासुस्समभूच्चारवोऽग्रनिर्घातघोरः ।
केचिच्च पलायमानाः क्ष्मां समाकम्पयन्,
तेषां पलायमानानां चरणविन्यास संरम्भेण
व्यशीर्यन्त भूमिभागाः । एवं निर्दलिताखिल
विपक्षसैन्यो महावीरो धनुः प्रतिसंहृत्य गवां
धोरणीमपालयत् । तावत् सुखं शेते जानकी
कण्ठपाणिः सकललोकेश्वरः श्रीरामः ॥ ६॥

अथ यामार्धावशिष्टायां रजन्यां
प्रभोः प्रबोधनाय वैतालिकवरवेशधारिणो
वेदा विद्याधरीवेशधारिण्यश्च
महोपनिषद् उत्थानकमगायन् ॥ ७॥

वेदा ऊचुः ।
जय जय निजजनकरुणां कुरु कञ्जदलनयन
स्वयमेवोज्जृम्भमाणाखिलसौभाग्यसदन
जड़जीवात्मनां परिणममानस्य तेन तदीयैर्धर्मैः
सम्बन्धः सपदि तदात्मनैव दृश्योऽसि ॥ ८॥

वयुनं नामैव ते येन परमहंसोऽपि त्वामखिलगुणातीत
महिमानं वेद स्वे महिमनि प्रतिष्ठिततमम् ॥ ९॥

न खलु त्वमाधेयो निरपेक्षवृत्तेस्तवैतत्परं
पदं यत् सूरयो धिया पश्यन्ति, यत्र काञ्चनी
रत्नोपलघटिता भूर्यत्रैरम्मदीयं नाम सरो यत्र
स्वानन्दं संविदेव वापी यत्र स्वात्मानन्दप्रसाद
एव प्रासादः सबहुविधभोगसमुचितशिखराग्र
निषण्णसत्त्वात्मकचित्तसमाक्रान्तो
यत्र त्वमेवाधिराजो विजयसे ॥ १०॥

अथ दुस्तर्ककलितकलुषीकृतान्तःकरणानामेष
लोको दुर्विभावनोऽन्तःसाधनशतं
प्रयुञ्जानैरेव ते भवितव्यं मनोमयः प्राणवपुः
प्रभारूपः सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः स
एषोऽणुरात्मा चेतसा वेदितव्योऽयं तव लोकः
सच्चिदानन्दघनो बाह्याभ्यन्तरो न तं
कश्चन वेद तव चरणपरागपूतात्मानमृते ॥ ११॥

जय जय सदेकस्वरूप कलात्मक कालकलनातिग
चिदेकप्रतिष्ठितनिखिलप्रपञ्चरचनैकाश्रय
वाङ्मनसागोचर स्वानन्दसिन्धुलहरीगणसन्निमग्न
निजान्तरानन्दिनीसहजालक्ष्मीपराम्बासंवलित
नित्यनिकेतन निरवधिक्रीडार्थं विकल्पमानमिदं
विश्वं तद्विशेषमेव विकृतिरपि त्वत्प्रकृतिरेवेति
भेदेनापि मनोवाक् त्वामेवावलम्बते यथा नद्यः
स्यन्दमानाः समुद्रसेवाभिसंविशन्ति तथैतानि
नामानि सर्वाणि पुरुषं त्वामभिसंविशन्ति ॥ १२॥

अथेमे विद्वांसः कायवाक्चित्तमलनिर्वर्हणी
त्वत्कथामृतधारान्तः कृतावभृथाः काय
क्लेशकराणि तपांसि समापयन्ति ।
ये पुनः सतत एव सुखानुभवनिकेतनं
त्वत्पदद्वयं भजमानाः शुद्धात्मस्वरूप

स्फुरणेनान्तःकरणं कालप्रभावं
सत्वादींश्च निर्जितवन्तः कुतः क्लेशकर्माण्यवरज्येयुः ॥ १३॥

यदेतदानन्दमयं यदेतदन्नमयादि च तस्यापि
पुच्छप्रतिष्ठा च त्वं तव पृथिवी शरीरमात्मा
शरीरमव्यक्तं शरीरमक्षरं शरीरं त्वं सर्वान्तरात्मा
पहतपाप्मा दिव्यो देव एको रामचन्द्रः ॥ १४॥

अथेमे शार्कराक्षा मणिपूरकस्थं ब्रह्मोपासते
सदेकशतनाडीस्थानं ते तदनेनैव वर्त्मना ।
त्वामेत्य न पुनर्दुःखालयमभिसंविशन्ति सोऽसि
त्वमेको देवः सर्वभूतेषु स्थानेषु गूढः ॥ १५॥

अथामूष्वभिव्यक्तिस्थानेषु संश्चकास्ति सोऽसि
त्वं प्रतिहतरजस्तमोविसरः शुद्धसत्त्वैकवपुः
स्वकर्मोपार्जितनानापुरेशः कार्यकारणासंवृत्त
निखिलांशाखिलशक्तिपरिवृढः कपीनां
नैगमोक्तीनामावपनमसि ॥ १६॥

अथातिदुर्लभतरस्वतत्त्वप्रकाशनैकान्ततनौ
विचित्रलीलारसामृता कूपारे त्वयि मग्ना मत्तासो
जनासः किमिति मुक्तिं लवणोदरसदनेश
तुल्यां स्पृहयेयुर्यत इमे पारमहंस्यव्रते स्थिताः
पदपङ्कजपरागविचित्रितवपुषस्तन्निर्गलन्मकरन्द
धारास्वादनिर्वृताः सततमेव विजयन्ते ॥ १७॥

अथास्मिस्त्वत्सेवौपयिके कुलाये
परमात्मैकसखायो वत ये न ।
भजन्ति त उरुतरभीतिमहा
वर्त्ते भवे भ्रमन्त एव तिष्ठन्ति ॥ १८॥

अथ ये मनोऽक्षगणं संयम्य दृढभूमिना
योगेन हृदि निरुध्य परं तत्त्वं समुपासते ।
त्वद्भावमचिरेणापि यन्ति द्विषन्तोऽपि ते चरणयोः
सायुज्यमीयुः प्रमेयबलमदः कतमः स्तोतुं क्षमो भवति ॥ १९॥

अथ भगवन् को नु त्वां जानी

यादर्वाक् समस्तदैवतप्रसरं यतो
साधुधियामखिलजगदादिभूतमृषि
मनुजज्ञिरे आध्यात्मिका आधिदैविकाश्च ॥ २०॥

अथ त्वय्यखिलसाम्राज्यसुखाधिकसुखे
रसात्मकविग्रहे समधिगते किममीभिः
पुत्रापत्यकलत्रादिभिः कुतर्कैः सुदुर्भगैरिति
व्यवस्य प्राचीना महाश्लोका महाश्रोत्रा
महाशीलाः सर्वं परिहृतवन्तस्त्वयि च रतिं
कृतवन्तस्त एवेदं भवात्मकं व्यसनं तीर्णवन्तः ॥ २१॥

अथेदं विश्वं सदेव सदुपादानकत्वादि
तिहेतूपन्यासहतधियां दहनादिभ्य उत्पन्ना
प्रभापि दाहिका किं न भवेदिति रघुकुलो
त्तंसस्त्वमेव सत्त्वमेव सदिति मन्महे ॥ २२॥

अथ यथा भुजगः स्वगतमपि कञ्चुकं
गुणबुद्ध्या नाभिमन्यते तथा त्वमजां
नहि निरन्तराह्लादिसंवित्कामधेनुवृन्द
पतेरजया तव किञ्चित् कृत्यमस्ति प्रभोः ॥ २३॥

अथ यदि भवान् स्वलिङ्गमुप
संहृत्य कार्यं प्रति दृष्टिं मीलयति
तदानुशायिनां ज्ञानसाधनं नास्ति
न वा स्थूलं न सूक्ष्म न चोभयम् ॥ २४॥

अथास्यासतः प्रपञ्चस्य न जन्म घटते सतो वा
दुःखादेर्न नाश आत्मनि भिदावकल्पते कर्म च न
सम्भवति सेयं च नाम तव दृष्टिस्त्वय्येव बोधैकस्वभावे
योऽयमबोधनिबन्धनो जीवः सोऽपि भिदया नैव
वक्तुमर्हत् सद्विषयत्वाश्रयत्वयोरभावात्त्वयि ॥ २५॥

अथत्वय्यवर्तमानमपि मनो वर्त (मान ?)
मिव भातु ये तु त्वद्वेदितारस्ते
इदमशेषं त्वद्रूपतयेवाभिमृषन्ति नहि
कनकमात्रदृशां कुण्डलादिकमवभासते ॥ २६॥

अथ त्वं स्वत एव व्यावृत्तकार्य
कारणाद्युपाधिः सकलकारकशक्त्युपेतः
स्वरूपशक्त्यैव राजसे मायया
सह तदधीनैरपीड्यमानः ॥ २७॥

अथ यदि नित्यलीलस्य ते मायया
सह विकृतिर्भवेत् ततः स्थावरा
जङ्गमाश्च नानाकृतयो जीवा भवेयुः ।
सेयमीक्षैव तव परमकारुणिकस्य
व्योम्न इव स्वपरभिदा शून्यस्य ॥ २८॥

अथ त्वं व्यापको नियन्ता सेव्य एवा
मी त्वणवो व्याप्या नियम्याः सेवका एव
त्वदुपलब्धाखिलवैभवभाजो नान्यथा
प्रतिपत्तव्या क्षुद्रविस्फुलिङ्गा
इव नाग्निकूटस्य तुलामधिरोहसि ॥ २९॥

अथ प्रकृतिपुरुषयोरुभयोरप्यजत्वान्न
सम्बन्धो घटनामेति येनाध्यात्मिकरूपाः
सोपाधयो जीवा जायन्ते ततः प्रकृतिविकार
प्रलयेन सुप्तवासनत्वाच्छुद्धास्ताः
परमात्मनि जीवाख्या शक्तयः सृष्टिसमये
विकारिणीं प्रकृतिमासज्य क्षुभितवासनाः
सत्यः सोपाधिकावस्थां प्राप्नुवन्त्येत्युच्चरन्ति
सोऽयमचिन्त्यस्तवैव महिमा विजयतेतरां रघुवरशार्दूलस्य ॥ ३०॥

अथासौ हेतिरपि त्वद्भ्रूभङ्गमात्र
नियुक्तः सर्वाण्येव वशयितुं शक्तो
विहाय त्वद्भजनामृतधाराशीतल
मनसो भक्ताख्यान् परमहंसान् ॥ ३१॥

अथ कोटिसमीररोधव्यग्रात्मानो
न मनोरोद्धुं शक्ताः बहुभिः
प्रत्यूहैर्हन्यन्त एव विना
भवच्चरणनिदेशकदेशिकम् ॥ ओम् ॥ ३२॥

इत्यभिष्टूयोपरतेषु वेदपुरुषेषु स्तम्भ
स्वेदादिविविधभावाकुलिताः स्खलद्भिरः
सगद्गदाः पुलकविसरकदम्बायिततनवो
बहुतरप्रेमाधौतकुचकुम्भकुङ्कुमाः
खिद्यमाना इव भूयसा विप्रलम्भेन महोपनिषदो
निर्भरसुरतश्रमशयानयोर्दम्पत्योर्युगलमस्तौषुः ॥ ३३॥

महोपनिषद ऊचुः ।
जय जय कान्तकेलीरसनिमग्नमनसोः
कोटिरतिकन्दर्परूपलावण्य मुखयोः
स्वाराज्यसुखसाम्राज्यसम्पदाविष्करणवतोरवहेलित
वृन्दावनेश्वरीश्रीमद्वृषभानुजाश्रीमद्व्रजेन्द्रनन्दन
रसयोर्गोलोकादुपरितनसहजचिल्लोकविलासस्वामिनोः
स्वरूपशक्तिमात्राविर्भावितसखिसखीदूतिदूत
विटचेटकादिसहायबललब्धकोककलालावण्ययोः
श्रीमज्जनकनन्दिनीरघुकुलयोर्युगलाय नमः ॥ ३४॥

अथ युवाभ्यां दम्पतीभ्यां क्षन्तव्यो
नो वैयात्यमदो यत् सुरतान्त विवसनयोः
पुरुषायितविपर्यस्तभूषणवसननयनाञ्जनादि
विविधाकल्पयोः परस्परकण्ठाश्लेषप्रभूत
द्विगुणितसङ्क्षुब्धमनोभूपरवशयोः
परस्परोन्मर्दक्षुभितवक्षसोः पुलकाञ्चितयो
रधरबिम्बस्य सुधापानपरायणयोरीदृश
निस्त्रपयोर्युवयोः समीपं भजामहे नर्मसख्य इव
निकुञ्जकेलीभवनद्वारोद्घाटनलब्धानन्दकदम्बाः ॥ ३५॥

अहो क्व वयं बहुतरकर्मठकुलवञ्चितचित्ता
अनेकयोगिज्ञानिगुरुजनकृतप्रत्यूहाः
कुलाङ्गना इव गुरुलज्जावरुद्धप्रिय
दर्शनस्पर्शनमुखामृतविधुरा लज्जयैव
व्यतीततारुण्याः क्व च तव चेदं
महोच्छृङ्खलममेयदिव्यरूपलावण्य
वारिधिप्रसरणं सतत प्रियाभ्यामेव

समासादिता प्रेम्णः पुरुषस्येव सीमा ॥ ३६॥

अहो अलौकिकत्वं केलीनां य
द्विरञ्चिवसकस्य प्रावीण्यमतिवर्तन्ते ॥ ३७॥

अहो विचित्रता शोभातिशयस्य
यन्निर्भररजनीरङ्गरसिकाभ्यां
पूर्णीकृत्य निपीतोऽप्यनुक्षणं
वर्धमान एवाविर्भविष्णुः ॥ ३८॥

अहो युवाभ्यामेव पूजितः
परस्परालापपरिरम्भणचुम्बन
नखरददानमन्दस्मितोन्मर्दनादि
भिर्मन्दारकल्पद्रुमकुसुमसमूहैः
केलीमनोरथकामतरुः कामदेवः ।
वत वत कथमप्यसुलभाय मनोमोहैककन्दाय
सहजानन्दाय नमो युवयोः सुरताय ॥ ३९॥

अहो वयं त्रिगुणप्रवाहमार्गपतिताः
कि प्राप्स्याम इमां गुणातीतां सच्चिदानन्दैकरसमयीं
सहजानन्दिनीरघूत्तमयोः केलिकलामवलोकि
तुमपि किं नाधिक्रियामहे दैववञ्चिताः ॥ ४०॥

अथ यद्यमुयोश्चिल्लोकस्वामिनोः
सच्चिदानन्दरसदम्पत्योस्तल्पान्तभूमिकाभाजोः
बहुकोटिजन्मार्जितसुकृतोद्भूतभाग्या एव वयं
तर्हि नातिचिरादेवाभ्यां नित्यनिजविहारस्य
भाजनतां प्राप्स्यामहे श्यामा रामा ललिता
विशाखा रङ्गविद्या पूर्णमासी चम्पकलता
दया नित्यसिद्धा इव वयमपि कोटिजन्मसाधनसिद्धाः ॥ ४१॥

इत्यभिलाषपूर्वकमभिलष्य ताः
सर्वमहोपनिषदोऽतिशयित
गुणवर्णनप्राप्तजडिमानस्तूष्णीं बभूवुः ॥ ४२॥

अथाविरासीच्च निकुञ्जमन्दिरे
जालान्तरप्राप्तनिजावकाशः ।

सूर्यांशुदण्डप्रकरोऽतिकोमलः
प्रोत्फुल्लशोणाम्बुजगर्भबन्धुः ॥ ४३॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे रामरासोनाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९॥

४३/१२४२

०३०. रामरासो नाम त्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।
प्रातरौत्थानिकं गीतमिदमाकर्ण्य दम्पती ।
प्रबोधमीयतुस्तूर्णं सुरतोत्थश्र मालसौ ॥ १॥

ताम्बूलवीटिकास्वादरञ्जिताधरसुन्दरौ ।
क्वचित्क्वचिन्नखाङ्कालिलिखितोल्लासि विग्रहौ ॥ २॥

निर्भरस्मरसम्मर्दमृदितावयवोद्धुरौ ।
लम्बमानालकस्तोमभ्रमरीमुखपङ्कजौ ॥ ३॥

निद्राव शेषसंवीतपतत्पक्ष्मणलोचनौ ।
रजनीसुखसंस्मारस्मयमानमुखाम्बुजौ ॥ ४॥

परार्द्धरतिकन्दर्पशोभानिर्मन्थनोचितौ ।
अन्योन्यगण्डफलकप्रतिबिम्बायताननौ ॥ ५॥

प्रातरारक्तसूर्यांशुभेदसङ्कुचदीक्षणौ ।
अन्योन्यविस्फुरद्भूषाङ्कितकण्ठादिविग्रहौ ॥ ६॥

स्मरसम्मर्दसङ्क्षोभविपर्यस्तधृताम्बरौ ।
अन्योन्यप्रतिबिम्बाङ्कस्फुरद्दर्पणमन्दिरौ ॥ ७॥

कामपूजालब्धरसप्रमादप्रसराविव ।
सहजानन्दिनीसीताश्रीमद्रघुवराभिधौ ॥ ८॥

ततो विधाय माङ्गल्यमारात्रिकमनुत्तमम् ।
सखीभिः कृतसंस्कारौ रेजतुर्दम्पती मिथः ॥ ९॥

प्रातराशादिकानेकसपर्यासाधनोत्सुकौ ।
सखीगणैः सेव्यमानौ सीतारामौ विरेजतुः ॥ १०॥

एवं विहरतोः कोटिकल्पान् प्राप्य क्षणानिव ।
बलकृष्णादयस्तत्रावताराः कोटिशो ययुः ॥ ११॥

एकदा सुखमासीनौ सीतारामौ कृतोत्सवौ ।
ता एव दूतिका एत्य प्रोचुर्वचनमादरात् ॥ १२॥

दूत्य ऊचुः ।
अहो प्रियौ वां स्वसुखैकनिर्वृतौ
कच्चित् परस्यापि सुखानि जानथः ।
योऽयं जनः क्लिश्यति कोटिकल्पतो
धृतव्रतो वा कृत आतुरान्तरः ॥ १३॥

उदारपाणिस्तु स एव गण्यते
योऽन्यस्य दत्ते स्वयमापदं दधत् ।
अथो विभज्यैव वनक्ति यो जनो
न सोऽपि मर्त्यः कृपणान्तरात्मवत् ॥ १४॥

इमां समासाद्य निजार्थकोविदां
कथं नु जातो रघुसत्तमाधुना ।
सर्वं पुनर्विस्मृतवानसि प्रभो
कमाश्रयिव्यन्त्यबलाजनास्तव ॥ १ ॥

अद्य स्मरस्यद्भुतदानमात्मनः
प्रमोदवल्लीविपिने वर्तितुं यत् ।
तर्हि कृतस्त्रीनिवहोऽयमीदृशो
विपत्तिमासादयतीति गर्हितः ॥ १६॥

इयं तु सद्वंशभवा भवन्मुखे
लग्नेति लोकस्य महोत्सवोऽभवत् ।
अथान्तराच्छिन्न गणे विलोक्य स
व्यमुञ्चदासां निजसौख्यहेतवे ॥ १७॥

तथापि ते राघववर्य नोचितं
मनो निजानां विषये यदीदृशम् ।
समस्य सर्वोद्धरणक्षमस्य च
प्रपत्तिमात्रेण वरोद्धुरस्य ते ॥ १८॥

तासां वताभीरमृगीदृशां कृते
कियन्न पूर्वं विनिवेदितोऽसि भोः ।
तथापि किं ते करणीयमस्ति
तन्न विद्महे स्वैरगतं रघूद्वह ॥ १९॥

अमूः समाराध्य भृशं सहस्रशः
सदैवताग्र्यं भवतोर्युगं प्रियौ ।
अद्यापि न प्राप्तमनोरथाः कथं
पुरा चिरं दत्तवरा वराङ्गनाः ॥ २०॥

इति तासां वदन्तीनां दूतिकानां पुरःस्थिता ।
शनैः श्रीरामरमणी तत्रैवान्तरधीयत ॥ २१॥

अयं खलु मदन्यासु संसक्तो धूर्तपुङ्गवः ।
यासां दूत्यमुपानिन्युः सहस्रं दूतिकाजनाः ॥ २२॥

इति मानापदेशेन तासामाराधनक्रियाम् ।
जानकी सफलीकर्त्तुं भक्तिरूपा व्यवर्तत ॥ २३॥

यदि मर्यादया रामो भक्तानुद्धर्त्तुमिच्छति ।
ज्ञानभक्तिस्वरूपेण तदा सीता विवर्धते ॥ २४॥

यदा सन्त्यज्य मर्यादां स भक्तानुद्दिधीर्षति ।
प्रेमभक्तिस्वरूपेण तदा सीतापि दृश्यते ॥ २५॥

अन्यदेवमतं ज्ञानमन्यच्च प्रेमलक्षणम् ।
द्वयोरैक्यमिहैवास्ति श्रीरामे फलरूपिणि ॥ २६॥

साङ्ख्यस्य योगतपसोर्ज्ञानविज्ञानयोस्तथा ।
परेण ब्रह्मणा कोऽपि सम्बन्धो घटते नहि ॥ २७॥

अयमेव च सम्बन्धो यः प्रेमाख्य उदाहृतः ।
स एव भक्तिशब्दार्थोऽन्यः स्यादौपचारिकः ॥ २८॥

भजन्ते यन्निमित्तेन लक्ष्मीनां कोटयः प्रियम् ।
सा सीता किं भवेल्लक्ष्मीर्नित्यश्रीविग्रहात्मिका ॥ २९॥

नित्या तदंशरूपैव राधा वृन्दावनेश्वरी ।
नो चेत् कथं श्रीकृष्णस्य लुठेच्चरणपद्मयोः ॥ ३०॥

एवं भक्तिस्वरूपेयं सीता राधादिरूपिणी ।
श्रीस्तदाराधनायुक्ता कथं तत्त्वेन गम्यताम् ॥ ३१॥

प्रिया सत्त्वेऽप्यसत्त्वे च नित्यं सा सुस्थिता प्रभौ ।
ऐकान्तिकी सा विज्ञेया छायेवावयवाश्रया ॥ ३२॥

न तां विना क्वचिद्रामो दृश्यते भक्तिसंयुतैः ।
दृश्यते चेत् स एवैषा सा सुरोभावहारिता ॥ ३३॥

अथवा विप्रलम्भस्य रसस्यातिभवाय सः ।
तादृशो भाव्यते भक्तैः स्वेच्छाकृतवियोजनः ॥ ३४॥

अधुना तु व्रजस्त्रीणामाराधनफलात्मिका ।
तास्वाविश्य प्रसन्नात्मा रंस्यते स्वामिना सह ॥ ३५॥

आविश्य च तथा स्वामिन्यानन्दमयविग्रहम् ।
रंस्यते व्रजवामाभिर्भूत्वा श्रीरामविग्रहा ॥ ३६॥

द्वात्रिंशच्च सहस्राणि मुख्या व्रजमृगीदृशः ।
तासां षोडशसाहस्रं स्त्रियो मुख्यतराः स्मृताः ॥ ३७॥

षोडशैव स्युराभीर्यो यासां वै मुख्यसंज्ञिताः ।
दश तासां मुख्यतमा यथावदवधारय ॥ ३८॥

रासचन्द्रा प्रभा श्यामा कला चन्द्रकला तथा ।
रङ्गविद्या चम्पलता चपला माधवी रमा ॥ ३९॥

तासां मध्ये मुख्यतमं द्वितयं परिकीर्तितम् ।
यत्राविश्य स्वयं सीता मोदिनोशक्तिरीर्यते ॥ ४०॥

वृन्दावने ययोरंशौ राधाकृष्णेतिकीर्तितौ ।
अभूदथान्तराविष्टा सहजानन्दिनी प्रिया ॥ ४१॥

ततो द्विगुणया कान्त्या रेजे श्रीरामचन्द्रमाः ।
अन्तर्हितायां सीतायां द्विगुणो द्योतवानपि ॥ ४२॥

तां कामयानोऽतिशयाद्बभूव स्मरपीडितः ।
स्मरमार्गणजां पीडां बिभ्रद् दूतीरुवाच सः ॥ ४३॥

व्रजत स्वामिनीः स्वाः स्वाः सम्पन्नो वो मनोरथः ।
ता आनयत रात्रीषु ज्योत्स्नोपेतासु दूतिकाः ॥ ४४॥

रंस्यामि ताभिः कान्ताभिः समेताभिः सहस्रशः ।
मत्तः कश्चिन्न भविता तासां वै विफलोचकः ॥ ४५॥

सहजानन्दिनीं शक्तिं तास्वारोप्य रमाम्यहम् ।
इत्युक्त्वा भगवान् रामः सच्चिदानन्दविग्रहः ॥ ४६॥

दूतीर्विसर्जयामास सर्वाः प्राप्तमनोरथाः ॥ ४७॥

इति श्रीमदादिरामायणे ब्रह्मभुशुण्डसंवादे त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३०॥

४७/१२८९

Encoded and proofread by Vishal Pandey

Bhushundi Ramayanam Purvakhanda 021-030
pdf was typeset on March 18, 2025

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*